

Wobłukowy koncept Rahmenkonzept

Biosferowy rezerwat
Hornjołužiska hola a haty

Předsłowo

Hornjołužiska hola a haty su jako kulturna krajina drohočinka, kotaž je přez to nastala, zo je člowjek lěstotki wužiwał. Bohaće strukturovane skupiny hatow a wokolne włožne a tež suche biotopy, kaž hole, su jeje wosebite přiznamjenja. Na wulkich płoninach w sewjeru kónčiny je so w zašlych lětadlesatkach tež brunicowe hórnistwo na struktury krajiny wuskutkowało.

Reprezentativny džel jónkróteho mozaika tuteje kulturneje krajiny bu 1996 jako biosferowy rezerwat UNESCO Hornjołužiska hola a haty připóznaty. Tuta škitana kónčina je džel swětoweje syče wjace hač 660 biosferowych rezerwatow UNESCO w 120 stach. Wotpowiednje UNESCO-programej „Man and the Biosphere“ (MaB) su sej tute kónčiny zaměr stajili, historisce zrosćene kulturne krajiny škitá a je trajnje spomózne wuwiwać.

Biosferowe rezerwaty su modelowe regiony, w kotrychž so inowatiwne zakłady za trajnje spomózne wuwiće wupruwuja. Při rozsudach, kiž so džensa tworja, ma so – wobkedžbujo trojzynk spomózneho wzajomnego skutkowanja mjez hospodarstwom, socialnymi naležnosćemi a wobswětem – přeco tež hižo na wuskutki za přichod myslí.

Za kóždy biosferowy rezerwat UNESCO je wudželanje wobłukowego koncepta předpisane. W nim so wopisuja wodźace předstawy nastupajo škit, hladanje a wuwiwanje kónčiny a wón je zaklad za nadrobniše planowanja za hladanje, wuwiwanje a renaturérowanie. Słuži jako w kónčinje zhromadnje nadželany zasadny konsens, na kotrehož bazy so wo mnohich naležnosćach rozsudzi.

Wobłukowy koncept ma so po wukazu wo postajenju biosferoweho rezerwata z potrjchenymi gmejnami, fachowymi zarjadami, zwiazkami kaž tež druhami nošerjemi zjawnych zajimow wothłosować. Prěni wobłukowy koncept bu, šeroke kruhi zapřijawši, hižo wot kónca 1990tych lět ze stron zarjada biosferoweho rezerwata nadželany a 2003 čiščany. Tutón wobłukowy koncept je potajkim hižo 15 lět stary. W běhu tuteje doby pak je so tójsto prawniskich, fachowych a zarjadiskich ramikowych wuměnjenjow w kónčinje, ale tež zwonka njeje, změnilo, tak zo bu zasadne předželanie koncepta trébne.

Kluč za wuspěch biosferowych rezerwatow je wobdželenje w nich bydlaceje ludnosće a sobuskutkowanje wažnych zajimowych skupin na planowanju a managemente kónčin. Zo by so tutón naročny zasadny zaměr spjeliň, bu wobłukowy koncept we wobšernym procesu wothłosowany, štož formalne předpisane wotłosowanja daloko přesahowaše. Měznik bě při tym w nowembri 2016 přewyđēna „Dželarnička přichoda biosferoweho rezerwata“, hdžež so we wšelakich stacjach temy kaž hatarstwo, lěsnistwo, regionalne wuwiće a turismus diskutowachu.

Ze stron za zarjad biosferoweho rezerwata zamołwiteju wotriadow Sakskeho statneho ministerstwa za wobswět a ratarstwo přejemy kónčinje nadal wuspěšne wuwiće na dobro jeje wobydlerow kaž tež jeje trajnje spomózneho wuwića.

wudawačel:

statny zawod Sakski lěs
zarjad biosferoweho rezerwata Hornjołužiska hola a haty
Wjesna dróha 29
02694 Malešecy/Stróża
Telefon: 035932 365-0
poststelle.sbs-broht@smul.sachsen.de
www.biosphärenreservat-oberlausitz.de

Tuta publikacija finančuje so z dawkowych srědkow na zakładje etata, kotaž su zapóslancy Sakskeho krajneho sejma wobzamknýli.

redakcja:

planowanski běrow Schubert
Rumpeltowa 1
01454 Radeberg
www.pb-schubert.de

serbski přeložk:

Božena Braumanowa

titulny wobraz:

Komorowske haty. Foto: Ralf M. Schreyer

fota:

Stefanie Blaß (S. 4), Michael Clemens (S. 28), Axel Gebauer (S. 17), Bodo Hering (S. 4, 5, 9, 19, 31, 33, 37),
Holger Hinz (S. 36), Eva Lehmann (S. 23, 29), Karsten Nitsch (S. 13, 32), Lorenz Richter (S. 39),
Ralf M. Schreyer (S. 4, 7, 10, 24, 25, 27), Mario Trampenau (S. 6, 21), Fouad Vollmer Werbeagentur (S. 12, 35, 41),
Dirk Weis (S. 4, 5, 38)

wuhotowanje a sadžba:

teichlandgrafik.de · Annett Haak
Corporate Design Europarc – Nationale Naturlandschaften

čišć:

Grafiske dželarnje Žitawa

nakład:

1.000 eksemplarow, čiščane na papjerje z certifikatom FSC

Narodne
prirodne krajiny

Biosferowy rezerwat Hornjołužiska hola a haty słuša k „Narodnym přirodnym krajinam“, třešnej značce němskich narodnych parkow, biosferowych rezerwatow, parkow přirody a kónčin prakrajiny.

Daniel Gellner
wotriadnik za ratarstwo a lěsnistwo,
wuwiće na wsach
Sakskeho statneho ministerstwa
za wobswět a ratarstwo

dr. Hartmut Schwarze
wotriadnik za přirodoškit, klimu,
škit před imisijemi a pruhami
Sakskeho statneho ministerstwa
za wobswět a ratarstwo

Wobsah

- 6 Biosferowe rezerwaty UNESCO – syć po wšem swěće
- 7 Biosferowy rezerwat UNESCO Hornjołužiska hola a haty
- 9 Wobłukowy koncept – dotalne wusłedki a perspektywy za přichod biosferowego rezerwata
- 12 Akterojo w biosferowym rezerwacie
- 13 Prawiske a planowanske zakłady

Wobłuki jednanja

- 16 Škit přírody a hladanje krajiny
- 18 Hatarstwo a rybarstwo
- 20 Wobhospodarjowanje lěsa
- 22 Ratarstwo
- 24 Hońtwa
- 26 Serbske korjenje, regionalna identita a wuwiwanje sydlišćow
- 28 Tworjenje regionalnych hódnostow a zwičnjowanje
- 30 Kubljanje za trajne spomóżne wuviče
- 32 Zjawnostne džélo
- 34 Turizm a doživjenje přírody
- 36 Wobchad a mobilita
- 38 Slědženje a monitoring

Pohlad do přichoda a džák

Hat w Jatřobje

Biosferowe rezerwaty UNESCO – syć po wšem swěće

Biosferowe rezerwaty su wosebite a tohodla po čyłym swěće škitane krajiny, w kotrychž je so čłowiekej přez lětstotki radžilo, wobhospodarjowanje a škit přirody derje zvajač. Wobsérne zmény w towarňosći a hospodarstwie w zašlych lětdzesačkach pak tež tule bjez slědow njewostachu. Prěnjořadny nadawek biosferowych rezerwatow tuž je, zo jako modelowy region za trajnje spomózne wuwiče tradicionalnu wědu wjesnych zhromadnosćow pěstuja. Ale wězo dyrba so tež nowe metody wupruwowač, zo bychu so wužadanja přichoda zmištrowali. Na tute wašnje móže so na najwšelakoriše towarňostne wužadanja a šansy we wjesnych kónčinach aktiwnje reagowač.

Biosferowe rezerwaty připóznawaja so na zakladže kriterijow UNESCO-programa „Čłowjek a biosfera“ (Man and the Biosphere/MaB) a kóždych džesač lět so ewaluuja. Kriterije su mjez druhim: rozrjadowanje kónčiny do wšelakich conow, wosebity zarjad, kiž so wo rezerwat stara, a płonina rezerwata dyrbi znajmjeńša 300 km² woprijęce.

We wjace hač 660 biosferowych rezerwatach UNESCO na swěće dže wo to, so skičace sylne stronki kaž tež inowatiwne potenciale wužiwač, zo bychu so tute wosebite regiony spěchowali a jako tradicionalne kulturne krajiny tež w přichodze zachowali. Jako modelowy region měli tež swójske mjezy přesahuju wuprudzeč. Wšitke relevantne wobłuki jednanja měli so tak wuhotowač, zo skičea wobyljeram tutych kónčin trajny žiwjenski zaklad w přezjednosći z resursami přirody a rjanosću krajiny, a hódnota kulturneje krajiny měla so zachowač. Swětowa syć biosferowych rezerwatow ma dale tomu přinošowač, zo so solidarita mjez ludźimi a narodami spěchuje (globalne myślić, lokalne jednač). W Němskej je tuchwilu 15 biosferowych rezerwatow UNESCO. Hornjołužiska hola a haty su jenički biosferowy rezerwat w Swobodnym staće Sakskej, kiž słusa do jeho wulkoploninatych škitanych kónčin. Dalše kónčiny we Łužicy, kiž maja škitany status UNESCO, su biosferowy rezerwat Błota, geopark Mužakowski zahork a swětowe kulturne herbstwo Mužakowski park.

Biosferowe rezerwaty maju tři bytostne funkciye:

- wuviče:** spěchowanje wuwića, kiž je hospodarsce, sociokulturne a ekologisce do přichoda wusměrjene;
- škit přirodnych resursov a biologiskeje mnohotnosće:** přinošk k zachowanju krajinow, ekosystemow, družin zwěrjatow a rostlinow a genetiskeje mnohotnosće;
- slěženje, kubljanje na polu trajne spomózneho wuvića a zjawnostne dželo:** spěchowanje modelowych projektow, kubljanje, slěženje a wobkedžbowanje wobswěta we wobłuku lokalnych, regionalnych, narodnych a swětowych temow škita a trajnje spomózneho wuvića.

Biosferowy rezerwat UNESCO Hornjołužiska hola a haty

Wlěsnatej krajinje z pasmami nawěwow a bahnami běchu ludžo w srjedźowěku počeli haty za rybarjenje twarić. Tak nastawaše jedna z nawjetšich hatnych krajin Němskeje. Plahowanje karpow w tutych hatach, z čimž so tójsto předewzačow zaběra, słusa džensa k bytostnym wosebitosćam biosferowego rezerwata Hornjołužiska hola a haty.

Chudeje pôdy dla móžeše so ratarstwo jenož we lučinach a nižinach z rónistwom a pastwami etablērować. Z lěsom pokryta je něhdze połojca kónčiny. Sušše kónčiny su přeważne z chójninu poroścene. Wuzběhnyj maja so Dubjanski lěs, něhdzy wojerske zwučowaniščo, hdžež su džensa hišče wjetše wobłuki, kiž z lěsem poroścene njejsu, a holiny.

Hižo 1990 bu wulkí džel džensnišeho biosferowego rezerwata Hornjołužiska hola a haty swojeje jónkrótnie přirody dla jako škitana krajina deklarowany. 1994 bu biosferowy rezerwat nachwilne zaručeny a 1997 po krajnym zakonju wo škiče přirody postajeny. Hižo 1996 bu kónčina Hornjołužiska hola a haty jako 13. biosferowy rezerwat UNESCO w Němskej mjezynarodne připóznata. Zdobom je džensa najwjetša ptakoškitna krajina w Sakskej, woprijā najwjetši saksi flora-fawna-habitat (FFH-kónčinu) a je z tym džel europskeje syče NATURA-2000.

Jako jenički biosferowy rezerwat w Němskej woprijā tute škitane pasmo tež rozsaħle płoniny w pohórniſtwej krajinje. Na příklad bu z wotpowědnym nasypanjom wotsypa wokoło brunicoweje jamy Łaz II w 1980tych lětach krajina stworjena, kotrež je wuměnjenjam podobna, kiž kónc lodowej doby knježachu. Wotměnјata a jónkrótna kulturna krajina z harmoniskim rozdželenjom přirody a kultury pak je tež kapital regiona. Tute bohatstwo ma so za přichodne generacije zachować a wuwiwać.

Biosferowy rezerwat leži wosjedź Hornje Łužicy w triróžku krajow Němska-Polska-Česka. Wosebitosć tež je, zo leži w serbskim sydlenskim rumje. Serbska kultura a tradicionalne formy wobhospodarjowanja wowlivowachu a wowluju na přichod wusměrjene spomózne wuwiće kónčiny. Z tym so regionalne hospodarstwo a łahodny turizm podpěruje. Biosferowy rezerwat je za region wažny tež w tym, zo sposřdkuje bytostne impulsy.

Zo bychu najwšelakoriše zaměry a funkcje spjelnjeli, su biosferowe rezerwaty do conow rozrjadowane, kiž wopisuja wšelaku měru intensity jich wužiwanja. W biosferowym rezerwače Hornjołužiska hola a haty su to slědowace štyri cony (hlej tab. I):

Jadrowa cona a cona hladanja (škitane conje I a II) stej jako přirodoškitna kónčina wupokazanej a nimo toho FFH-kónčina.

Wjadrowej conje steji njemylena přiroda w srjedžišču. Wšitke žiwjenske rumy móža so bjez kóždehožkuli wužiwanja cyle přirodne wuwiwać a skičeja družinam městno, kiž su čučiwe na mylenja.

Jadrowu conu wobdawa zwjetša **cona hladanja** (škitana cona II jako pufer). Kraj so tule tak wužiwa, zo su škit družin kaž tež hladanje a wuwiwanje biotopow přenjorjadne zaměry. Tole je přechodne pasmo k conje wuwiwanja.

W conje wuwiwanja (škitana cona III) čłowjek jako hospodar w srjedžišču steji, při čimž so tule hospodarske wotběhi zachowaja a wuwiwa, kotrež čłowiekej runje tak kaž přirodze služa a kiž harmonisku kulturnu krajinu spěchuja. Něhdze połojca rezerwata je cona wuwiwanja.

W biosferowym rezerwače bu nimo toho **cona regenerērowanja** (škitana cona IV) zarjadowana. Słuži předewšěm tomu, na přeintensiwnje wužiwanych płoninach zaso ekologisku runowahu wutworić.

Humpak

a płoniny, kiž su hladajo na resursy přírody a napohlad krajiny wulke škody počerpjeli, zaso wustrowič. K tomu słušea na příklad pohórnistwowa krajina a na wulkej płoninje intensiwnje meliorerowane zahony. Wot časa, zo naby wukaz wo nachwilnym škiće kónčiny 1994 płaćiwość, je so wjèle změniło a dale wu-

wiło. Biosferowy rezerwat so tutych změnow nje-stróži. W kooperacji ze wšemi wužiwarjemi pyta za pućemi, zo bychu so kriterije za biosferowe rezerwaty UNESCO nanajlěpje spjelnjeli.

tab. 1: Rozrjadowanie biosferoweho rezerwata do conow

škitana cona	wulkosć płoniny (ha)	zaměr škita
cona I (jadrowa cona)	1.124	škit procesow
cona II (cona hladanja)	12.015	wužiwanje krajiny po zasadach přirodoškita a hladanje biotopow
cona III (cona wuwiwanja)	14.949	harmoniska kulturna krajina; příkladne hospodarjenje w přezjednosći z přirodu
cona IV (cona regenererowanja)	2.014	regenererowanje jara wobškodzenych wobłukow / pohórnistwowa krajina
cyłkownje	30.102	

tab. 2: Wužiwanje krajiny / formy biotopow w jednotliwych škitanych conach w ha (skružene ličby)

forma biotopa resp. wužiwanja	cyłkownje	cona I	cona II	cona III	cona IV
lés	15.763 (52 %)	981	7.110	6.824	848
rola a wosebite stejnišča	5.627 (19 %)	–	466	4.537	624
łuki/pastwišča a kerčkate płoniny	4.097 (14 %)	13	1.333	2.372	379
wodžizny a pasma rohodžizny	2.954 (10 %)	13	2.719	182	40
sydlišča a infrastruktura	1.060 (3 %)	–	27	1.023	10
mało wutkniwe trawnišča a kerčkata hola	340 (1 %)	53	176	1	110
bahno a tonidlo	261 (1 %)	63	185	10	3
cyłkownje	30.102 (100 %)	1.124 (4 %)	12.015 (40 %)	14.949 (49 %)	2.014 (7 %)

Mały slěbrowc

Wobłukowy koncept – dotalne wuslědki a perspektivi za přichod biosferoweho rezerwata

Biosferowy rezerwat UNESCO Hornjołužiska hola a haty swječeše 2016 swój 20. jubilej. Ale čemu rezerwat služi a što so tam stava? To nje-prašeja so jenož zwonkastejacy, ale tež wobydlerjo a akterojo. Wobłukowy koncept chce wotmoły skići a předstawy wo přichodnym wuwiću w jednotliwych směrodajnych dypkach wopisać.

Jeho zaklad twori to, štož je tu typiske a do kónčiny słuša. Sylne stronki maja so wutwarić a deficity wotstronić. „Wobłukowy koncept za škit, hladanje a wuwiwanje biosferoweho rezerwata“ z lěta 2003 twori wuchadžiščo, na kotrehož zakladže so aktualne cile wuwića tule wopisuja. Byrnjež mjeztym hakle połdra lětdžesatka zašlo, je so tójsto změniło – zdžela přez přirodne procesy, ale tež přez skutkowanje akterow w biosferowym rezerwaće. Tu je to najwažnišich změnow w heslach:

Infocentrum wita hosći: 2012 wotewri so DOM TYSAC HATOW jako centralny informaciski centrum a kublaniščo nastupajo trajne spomóžne wuwiće. Wjace hač 16.000 wopytowarjow mjeztym kóžde lěto sem přichadža.

Nimale zaso přirodne haty: Haty so mjeztym na přirodu šonowace wašnje wobhospodarjeja. Su bohate na družiny a pasma rohodže je wobdawaja.

Derje so wuwiwace lěsy: Zestawa lěsow nastupajo družiny štomow je so polépsiła. Mnóstwo drjewa a tež podzél wot samoho so womłodźaceje přírody kaž tež mortweho drjewa je přiběrał.

Strukturowaniša agrarna krajina: Zwosadźane žive płoty, hajki a jednotliwe štomy su agrarnu krajinu dale rozčlonkowali. Wulkopłoninaty projekt założenia kćejatych płoninow słušeše jako příklad za spěchowanje, kiž so nětko po wšej Sakskej poskiča.

Regenererowanje je postupowało: Wjèle wobłukow w conje regenererowanja je so bjez dwěla pozitiwnje wuwiło. Na sewjeru je dnowna woda zaso stupała, po tym zo buštej brunicowej jamje Łaz II a Bjerwałd z wodu pjelnjenej, stare hlinowe jamy su renaturerowane, płoniny něhdyskich pjeriznarnjow su wočerstwili.

Zaso tu: Wjelk a bobr stej so tu zaso zdomiło a populaciji so rozšerjatej. Spěwacy kołp tu nětko hnězdži a črjódy bělych čaplow widžiš při kóždym haće.

Běly Šepc po nowych pućach: Běly Šepc bu z wokoliny Rychwałdskeje brunicoweje jamy do biosferoweho rezerwata pře položeny a nimale přirodne wuhotowany.

Nadrobne plany předleža: Plany za hladanje, wuwiwanje a regenererowanje kaž tež za FFH-management nětko předleža.

Iniciativa z partnerami: Certifikowane hoscency, hotely a pensije podp̄era jako partner zarjada biosferoweho rezerwata wuviče ſahodneho turizma.

Kolesowanski kołopuć zwjazuje: Kołopuć „Mórskej worjo“ nětko gmejny w kónčinje zwjazuje a spřistupnja biosferowy rezerwat kolesowacym turistam, kiž so za kulturu kaž tež za přirodu zajimuja.

Změnjeny ramik

Tež politiske, hoscodarske a towaršnostne woblukowe wuměnjenja su so w běhu časa změnili. Najwažniše změny zašlych 15 lét běchu: Management w jednej ruce: Zarjad biosferoweho rezerwata je wot 2008 džel statneho zawoda Sakskej lěs a z tym tež za ploniny za-mołwity. Na 3.400 ha, kiž swobodnemu statej slušej, mōže zarjad zaměry biosferoweho rezerwata nětko direktnje zwoprawdzeć a wodzic.

Nowy akciski plan: W měrcu 2016 bu w Limje nowy akciski plan za biosferowe rezerwaty UNESCO schwaledy. Jeho zaměry maja so nětko do woblukoweho koncepta zapříjeć.

Narodne herbstwo přiroy: Něhdysé wojerske zwučowaniščo Dubjanski lěs je Zwjazk přepodał DBU Naturerbe tzwr¹. Tutyh 3.300 ha so nětko po směrnicach Narodneho herbstwa přiroy wuwiwi.

Nowy wulkí jězor: Bjerwałdski jězor, něhdysé brunicowa jama, leži w susodstwie biosferoweho rezerwata. Jako najwjetši jězor Sakskeje je wón magnet za ca. 30.000 turistow wob lěto.

Energija z nowych žorłów: Někotri ratarjo, kiž maju bioplunowe připrawy, su z tym tež producenā energije. Za něšo lětdžesatkow ma so we wobluku wokolnych brunicowych jamow tež ze změnu hospodarskich strukturov ličić.

Perspektivi za přichod

Kóždy biosferowy rezerwat dyrbí na změny reagować, zo by wuviče regiona w přezjednosći z přirodu a krajinu wowliwował. Cyła syć biosferowych rezerwatorow na swěće so dale wuwiwa, priority dyrbja so znowa postajić, nowe pola jednanja definować. Na runinje stawow a na mjezynarodnej runinje nastawaja pospochi nowe strategije za přiměrjenje globalnym tendenciam.

Zo bychu so motiwovani akterojo z jednotliwymi woblukami tutoho koncepta identifikasiwać mohli, bu wón zhromadnje z wobydlerjemi a zastupjerjemi zajimow wuwiwy. Wjacore njedzele a tež na dželarničce přichoda mějachu wšitcy zajimcy móžnosć, so wuprajić a sobu dželać. Nimo toho buchu mnozy nošerjo zjawnych zajimow w běhu wudžělanja koncepta konsultowani a přispomnenja kaž tež dalewjeduce informacie zapřijate.

Předležacy koncept předstaja zaměry a wobluki jednanja za přichodne wuviče biosferoweho rezerwata. Z tym twori zaklad za dželo zarjada škitaneje kónčiny kaž tež za wudžělanje projektow a naprawow w přichodze.

Wužadanja

Nimo kopicy wuspěchow zašlych lětdžesatkow su w biosferowym rezerwaće tež wuvića, kiž so tutym zaměram spřeciwyja a kiž maja so ze zwoprawdzenjom woblukoweho koncepta do praweho směra wjesć. Tole su někotre wužadanja a nuzne prašenja:

Karpy – ně, džakuju? Pangazijus, łosos a kabeljaw pječa wjèle lěpje słođza? Kak hodža so potenciale při wotbytku karpow a druhich regionalnych produktow najlěpje wučerpać? Kak hodži so bohata kulturna krajina hewak zachować?

Hač drje so baçon a kibut zminjete? Je lědma hišće skotu na pastwje a luki a pastvišča su inten-sivnemu hospodarjenju wustajene – ptačkow w tutej ratarskej krajinje je džensa wjèle mjenje hač něhdys. Kak za nje zaso žiwjenske rumy z dosć cyrobu stworić?

Tabula rasa dla šupa & co? Hižo před lětami su so njedomoródne družiny kaž šup, mink a šupopty pos-tule zasydlili a so přiběrájci na ekosystem wuskutkuja. Budu wódne ptaki jich dla wotemérać a mohla striktna hońtwa tomu wotpomhać?

Coplo, sušišo a bórze stepa? Kajki mohł lokalny přinošk wupadać a kak maja so hatarjo, ratarjo a lěsnicy na změnu klimy nastajić? Što so z přirodu poprawom stava?

Adej aleji? Rjady štomow a aleje při pućach bywaju džereat a so hladijcy zhubjeja. Směrnicy a naroki na wužiwanje namjezowaceje pôdy husto tomu zadžewaja, zo so nowe štomy sadžea. Kak tute typiske struktury našeje kulturneje krajiny zachować?

Na bus čakać – podarmo? Poskitk zjawneho wobchada je džeraty, do mnohich wsow kónčiny ničo njejedzdi. Kak pak maja turisca do tuteje kónčiny a wjesnenjo bjez awta ze wsy přinć?

Biosferowy rezerwat bjez ludži? Léta 2005 bydleše w kónčinje hišće 10.300 ludži, 2015 bě jich 9.200 a z tym dobrych 10% mjenje. Kak tutón trend zadžerzeć?

Wjeski – jedna kaž druha? Přez standardizowane nowotwary a saněrowanie, kiž njewotpoweduje typiskemu napohladej wsy, někotre wsy swój typiski regionalny raz zhubjeja. Ale čehodla dyrbjeli dowolnikarjo sem jězdzić, hdý tu wupada kaž wšudze druhdze?

Zajim, ale žanych poskitkow? Hosco bychu rady přišli, tola knihujomnych poskitkow njeje. Kak turistički poskitk rozšerić a polěpšić?

Serbščina jenož hišće na wjesnej taflí? W kónčinje biosferoweho rezerwata jenož hišće mało swójbow serbuje. Kak rěč we wšednym dnju zaso zakótwić?

Zarjad njech nož so stará! Iniciatiwy za dalše wuviče kónčiny hišće přečasto ze zarjada biosferoweho rezerwata wuchadžea. Kak mohli angažement akterow sylnic?

Nadrjadowane zaměry za přichod

W Limje wobzamknjeny akciski plan UNESCO z lěta 2016 wobsahuje předpodaća, kiž maja so hač do 2025 w kónčinje zwoprawdzić.

Wosebje wažna je mjez druhim rôla biosferoweho rezerwatorow jako pôslanc za wšelake narodne a mjezynarodne koncepty, zaměry a iniciatiwy. Zdobom pak su městno za slědzenja kaž tež modelowy region za temy, kiž su za wobswět a klimu relevantne.

Zaručenje a reaktiviżowanie poslužbow ekosystemow (kulturne a wukony zastaranja, regulowace wukony za přirodu a klimu), zwoprawdzenie projektow a natwar syćow nastupajo kubljanje za trajne spomóżne wuviče, dalewuviče „marki“ biosferowy rezerwat tež jako džel Narodnych přirodných krajin a pokročowanje efektivneho zjawnostneho džela su dalše cile za tutu škitanu kónčinu, kiž su w jednotliwych woblukach jednanja tutoho koncepta zakótwjene.

Turistaj w rozmowje
z rangerem

Akterojo w biosferowym rezerwaće

Tule postajeny ramik za dalše wuwićie biosfero- weho rezerwata móže so jenož ze žiwjenjom pjelnić, hdyž mnozy akterojo sobu džélają a sobu mysla.

Do wuwiwanja kónčiny dyrbja so wobydlerjo, jich ideje, aktiwyty a inwestycje sobu zapřijeć. We wjacy- rych procesach noworjadowania wjesnych kónčin wobydlerjo a wobsedžerjo plonin na dalšim wuwićiu kónčiny direktnje sobu skutkuja. Gmejny jako za- stupjerjo wobydlerjow a lokalne jednajo bytostnje tomu přinošuja, zo so tute nadawki radža. Zo by so wuski zwisk ze zarjadom biosferoweho rezerwata zaručil, steji zarjadej wot lěta 1998 rada biosferoweho rezerwata jako přewodžowacy a poradžowacy gremij poboku. Zběra naležnosće wobydlerjow a móže lud- nosći přez gmejnske struktury tež ideju biosferoweho rezerwata zblížeć.

Rada wobsteji z **wjesnjanostow** do rezerwata słucha- cych komunow; woni su wobzamkowacy člonojo. Poradžowace člony su na příklad wokrjesne hońtwjers- ke zwjazki, wokrjesy, regionalny planowanski zwjazk a zarjady kraja. Na dwémaj posedženjomaj wob lěto wuradžuju wo wuwićach w biosferowym rezerwaće. Bytostnu zamołwitość za management kónčiny ma **zarjad biosferoweho rezerwata jako džél statneho zawoda Saksi lěs**.

Jako fachowy zarjad za přirodoškit je za fachowe ste- jišća, přirodoškitne fachowe planowanja a poradžo- wanje wužiwarjow pôdy a plonin zamołwity. Přez ležownostny zarjad stara so nimo toho wo saksi lěs a dalše statne ploniny na wjace hač 3.400 ha. Zdobom organizuje zjawnostne džélo a kubljanje za trajnje spomóżne wuwićie. We wobłuku regionalneho wuwića džéla zarjad biosferoweho rezerwata ze wsěmi dalšími

akterami wusko hromadže a inicieruje a koordinuje wjele zhromadnych projektow.

Wšitke z prawom přirodoškitna zwisowace dowolnosće wudžela sakska krajna direkcija na zakladje fachowych stejišćow zarjada biosferoweho rezerwata.

Krajnoradnej zarjadaj Budyšina a Zhorjelca stej we wšelakich wobłukach tež w biosferowym rezerwaće aktiwej. Hač zarjad za dróhotwar abo za wobswět, wokrjesny lěsnistwowy zarjad abo za wuwićie wokrje- sa – dypkow za kooperaciju je wjele.

Kubljanje za trajnje spomóżne wuwićie finanruje pře- wažne Swobodny stat Sakska; zdžela wukonjeja swo- bodni nošerjo tutón nadawk. Hižo lěta wobsteji mjez druhim kooperacją ze **Spěchowanskim towarzstwom za přirodu hornjołužiskeje hole a hatow z.t./ přirodoškitnej stacijs Wuchodna Hornja Łužica**. Towarstwo skića najwšelakoriše kublanske zarjado- wanja wosebje šulam a dalšim kublanišćam.

Europarc-Němska z.t. jako třesna organizacija syče Narodnych přirodných krajin je projekt „**Partnerjo biosferoweho rezerwata**“ oficjalne připóznała. Ini- ciatiwa wuznamjenja hospenciarjow a druhich akte- row, kotřiž so na poskitki z wysokej kwalitu wusmě- rjeja, kiž potajkim tež na škit přirody a wobswěta džiwiwa. Dotal so 30 předewzaćow na projekće wob- džela.

Marketingowa towarzosć Hornja Łužica-Delnja Śle- ska jako nadrjadowane zarjadnišćo, Turistiski zwjazk Hornja Łužica-Delnja Śleska z.t. a regionalne akti- wnej turistskej kónčinowej zjednočenstwje „**Hola a haty w Budyskim kraju**² a „**Kraj nad Nisu**“ kaž tež turistiski zwjazk „**Łužiska jězorina**“ angažuju so ze wšelakorymi iniciatiwami a projektami za wuwićie turizma w regionje.

Zo bychu so zaměry wuwiwanja wjesnych kónčin docpeli kaž tež za rozdželenje z tym zwjazanych spěchowanskich srđekow je wuske zhromadne džélo z **LEADER-regionami** wažne, kiž su za to zamołwite. K tomu słušea Łužiska jězorina, Hornjołužiska hola a haty a Wuchodna Hornja Łužica.

Při hladanju a wuwiwanju krajiny hrája wobhospo- darjo wusahowacu rólu. Zarjad biosferoweho rezer- wata při tym z hatarskimi a ratarskimi zawodami, wobsedžerjemi lěsa, hońtwjermi kaž tež wobsedžer- ejemi ležownosćow hromadže džéla. DBU-Naturerbe tzwr. je na 10 procentach kónčiny najwažniš partner- ka při wuwiwanju Narodneho herbsta přirody.

Tež cyrkwy wobsedža pôdu, kiž ma so z pozitivnymi efektami za přirodu a wobswět wuwiwać. A tež lět- stotki stare cyrkwy a twarjenja, pohrjebnišća a fary přinosaują bytostnje k typiskemu napohladej wsow.

Regionalne hódnaty tworja w prěnim rjedje posluž- barjo a wikowarjo w regionje, kotřiž so mjez druhim prawidłownje na Wikach přirody prezentuju.

Při slědzenju a monitoringu je so wuske zhromadne džélo zarjada biosferoweho rezerwata z wysokimi šulemi, druhimi slědzenišćemi, krajnym zarjadom za wobswět, ratarstwo a geologiju, Statnej wobhospo- darjowej towarzosć za wobswět a ratarstwo kaž tež z privatnymi fachowymi běrowami jako dobre wopokazało.

Towarstwa a zwjazki sylnia regionalnu identitu a spo- srédkuju kónčiny swójske impulsy. Příklady za to su serbske towarzstwa pod třechu Domowiny, wosebje towarzstwo „Radiška“ w Stróži, krajne towarzstwo „Sächsischer Heimatschutz“, towarzstwo wudžerjow „Elbflorenz“ z.t., přirodoškitny zwjazk NABU, Sakska ptačernja Njeswačidlo z.t., Přirodoslědžerska towarz- nosć Hornje Łužicy, přirodoškitna stacija w Njeswa- čidle, domiznske towarzstwa, towarzstwa žonow na wsy a wjele dalšich.

Prawniske a planowanske zakłady

Narodny a mjezynarodny ramik

Za biosferowy rezerwat eksistuja wjacore wažne planowanske dokumenty, kiž ramik za wuwićie kónčiny wopisuja. Nimo statnych a regionalnych předpodaćow maja wosebje postajenia UNESCO wulkwi wuznam. (hlej tab. 3)

W UNESCO-kriterijach za biosferowe rezerwaty su kriterije kwality za postajenie a ewaluowanie bio- sferowych rezerwatorow UNESCO po wšem swěće definowane. Wone dyrbja so lokalne dodžeržeć abo zwoprawdzeć.

Wiki přirody w Stróži

Akciski plan z Madrida je UNESCO 2008 wuwiła jako strategiju za přiměrjenje nowym wužadanjam za biosferowe rezerwaty po wšem swěće a je ju w zašlych létach z wuspěchom zwopravdžala.

Na to nawjazuju mějachu so z **Akciskim planom z Limy** za dobu hač do 2025 wobsahi programa „Čłowjek a biosfera“ dale w towaršnosći zakótwejeć a status biosferowych rezerwatorow jako jónkrótnych škitanych kónčin po wšem swěće zvyšić.

Na regionalnej runinje słuža předewšěm **plan wo wuviću kraja** kaž tež **regionalny plan z příslušnym krajinowym wobłukowym planom** jako zakładne planowanske dokumenty a ramik za wuviće w biosferowym rezerwače. Za sewjerny džel wuchadžeja

wśelake postajenja z wobłukowych planow za saněrowanie něhdyšich brunicowych jamow. Nimo toho leži biosferowy rezerwat w třoch wšelakich **spěchowan-skich kónčinach LEADER**. To su wjesne kónčiny, kiž móža za swoje dalše wuviće spěchowanske srédky EU wužiwać. **LEADER-strategie wuvića** postajeja při tym ramik za cile wuvića a spěchowanske móžnosće. Tež dalše móžnosće spěchowanja, na příklad w ratarstwie, hraja centralnu rólu. Wśelake spěchowanske programy maja wuviće biosferoweho rezerwata jako modelowy region podpěrovać. Wobstejace kaž tež spěchowanske programy přichoda tworja ważny zakład za zwopravdženie tutoho wobłukowego koncepta.

Na kónčinu přitřihane planowanja a koncepcije

Wukaz Sakskeho statneho ministerstwa za wobswět a ratarstwo wo postajenju biosferoweho rezerwata Hornjołužiska hola a haty a škitaneju conow I a II tutoho biosferoweho rezerwata jako přirodoškitna kónčina z dnja 18.12.1997 (BR-VO) předwidži wudželjanje wobłukowego koncepta, „kiž wopisuje wodźace představy nastupajo škit, hladanje a wuviće a je rumnostne konkretizuje a kiž twori zakład za planowanje w biosferowym rezerwače“. Wudželjanje a wobstajne konkretizowanje a aktualizowanje tajkeho koncepta je nimo toho tež jedyn z kriterijow UNESCO.

Dotalny **Wobłukowy koncept za škit, hladanje a wuwiwanje** bu 2003 jako **plan za biosferowy rezer-**

wat – džel 2 po intensiwej diskusiji z nošerjemi zjawnych naležnosćow a wšelakimi zajimowymi skupinami schwaleny. Natwarja na **Plan za biosferowy rezerwat – džel 1**, w kotrymž so krajina wobšernje wopisuje a hdžež so **zakłady škita, hladanja a wuwiwanja** rozložuju.

W zašlych létach nastachu wśelake rumnostne konkretne **regionalne planowanske dokumenty** (tab. 4), kiž so na wśelake wobłuki jednania w jednotliwych škitanych conach (tab. 1) počahuja. Na to móže so někto daleuwity wobłukowy koncept zložować a so na wopisanje ramika za dalše wuviće cyjeje kónčiny jasne koncentrować.

tab. 3: Nadradowane planowanske dokumenty za biosferowy rezerwat Hornjołužiska hola a haty

planowanski dokument	wobsah
kriterije UNESCO za biosferowe rezerwaty 1996, aktualizowane 2007	postajenie wobłukowych kriterijow za wše biosferowe rezerwaty w Němskej, na př. nastupajo minimalnu wulkosć, coněrowanie, monitoring a pokiwu za slědžerske aktivity
akciski plan z Limy 2016	přehlad naprawow za implementowanje strategije „Man and Biosphere“ hač do lěta 2025; jednotne wuviće towaršnosće w přezjednosći z biosferowymi rezerwatami, škit biodiversity; podpěra ewaluacije a kwalitnych systemow managementa
strategija Němskeje za biologiske mnohotnosć 2007	škit biologiskeje mnohotnosće w Němskej wosebitym fokusom na biosferowe rezerwaty jako škitane kónčiny z wobšernej škitnej funkciju za trajne zaručenje biodiversity
programm za biologiske mnohotnosć w Swobodnym staće Sakskej 2009; dale wobdželany 2013 („Biologiska mnohotnosć 2020“)	formuluje naprawy za škit biologiskeje mnohotnosće w Sakskej; powšitkowna akceptanca přirodoškitnych naprawow, ale tež zrozumjenje ludnosće za wuznam wobšernego spomóżnego wužiwanja krajiny ma so zvyšić
plan wo wuviću kraja 2013	postajenie wobsahow za planowanje kraja a zakładow wuvića za Swobodny stat Sakskej; biosferowy rezerwat ma so wotpowědnje wobłukowemu planu zachować a dale wuwiwać; čežišča: wobswětej tyjace hospodarjenje, trajne spomóżne wužiwanje plonin, strategije za regionalne zvičnjowanje, zaručenje a wužiwanje flory a fawny
regionalny plan Hornja Łužica-Delnja Śleska inkl. wobłukowy plan za krajinu 2010	mjez druhim postajenie škitaneje cony III jako prioritna kónčina za wobraz krajiny/doživjenje krajiny; conje I a II stej prioritnej kónčinje za škit družin a biotopow; cona IV je za škit družin a biotopow předwidžana kónčina
wobłukowe plany za saněrowanie něhdyšich brunicowych jamow	zawjazowace cile za wobnowjenje wužiwanjomnosće pôdy, wuviće krajiny a wužiwanje plonin kaž tež za znowazradowanie infrastruktury
koncepcija za kolesowanski wobchad Swobodny stat Sakska 2014	zakład za dalše wuviće kolesowanskeho wobchada w Swobodnym staće Sakskej; sylnjenie kolesowanskeho wobchada wšedny džeń a kolesowan-skeho turizma, kwalitatiwne polépšenje poskitow za kolesowanje a móžnosćow serwisa a polépšenje splečenosće z druhimi družinami wobchada

tab. 4: Nadrobne planowanja a koncepcije za biosferowy rezerwat

planowanje	wobsah
postajenie biosferoweho rezerwata 1997	prawniske směrnicy nastupajo objekt škita, zaměr škita, žadanja, zakazy etc. w biosferowym rezerwače
plan za biosferowy rezerwat džel 1 1996	wopisanje přirodneho ruma a krajiny a zakładow za škit, hladanje a wuwiwanje
wobłukowy koncept biosferoweho rezerwata 2003	ramik za wuviće, rozradowany do jednotliwych wobłukow jednania
koncept za turizm 2001	představy wo turizmje, potencialach a móžnych projektach
koncept za wobchad 2001	wopisanje a pohódnočenje syče turistickich pućow
koncepcije za wuviće wsow 1997–2007	doporučenja a namjeti za naprawy za přichodne wuviće wsow w šesć gmejnach
koncept za aleje 2008	dokumentowanje alejow, analiza a studija nastupajo zwopravdžomnosć naprawow
plany za FFH-management (MAP) we 8 dželnych planach 2000–2015	zaměry zachowanja a wuwiwanja kaž tež naprawy za typy FFH-žiwyjenskich rumow a FFH-družin w syći NATURA 2000
plany za hladanje, wuwiwanje a regenerērowanie (PERN) we 8 dželnych planach 2000–2016	plany za hladanje a wuwiwanje za conje I a II koncepcija za regenerērowanie škitaneje cony IV koncepcija za trajne spomóżne wobhospodarjowanje conow III a IV
LEADER-strategija za wuviće · Hornjołužiske hole a hatow 2015 · Łužiskeje jězoriny 2015 · Wuchodheje Hornjeje Łužicy 2015	wobłukowy progam za wuviće na wsach a postajenia za rozdželowanje spěchowanskich srédkow EU
komunalne planowanja	plany wo wužiwanju ploninow a krajinove plany kaž tež plany wobtwarzanja a za rjadowanje zelenje w gmejnach

„Hola, bahno a hrjebički“

ŠKIT PŘIRODY A HLADANJE KRAJINY

Typiske a škita hódne džéle krajiny w biosferowym rezerwaće su haty, rěki a hrjebje, doliny z lükami a pastwiščemi, hole, pasma nawewow kaž tež lěsy a bahna, kiž husto do so přechadžeja. Su žiwjenski rum mnohich w Němskej rědkich abo škitanych dru-

žin, a někotre z nich so tu wosebje derje rozmnožeja. Mórski worjoł, wudra, wjelk, čerwjena kunkawa, drobnuška trawa *coleanthus subtilis* abo bahnowa fijałka tworja tu nahladne populacije.

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. **njemylene wuwiće přiroydy w jadrowej conje** (škitana cona I), zwjazaneje přez přirodne a wšelake biotopy zwjazowace wobłuki
2. w prěnim rjedze hajenje a wuwiwanje nimale zaso přirodných žiwjenskich rumow kaž tež přirodze wosebje tyjace wužiwanje krajiny w **conje hladanja** (škitana cona II)
3. zaručenje **bohatosće tuteje kulturneje krajiny** z jeje typiskej přiroydu přez wotpowědne wobhospodarjowanje hatow, role a lěsa kaž tež přez hoftwu
4. dokónčenje regenerērowania a přetvorjenje **cony regenerērowania** (škitana cona IV) do dalších třoch škitanych conow
5. dalše wuwiwanje **pohórnistwoweje krajiny**, tak zo nastanje wotměnjata kulturna a přirodna krajina z bohatym wobstatkom družin
6. **wutworjenje a hladanje zwisowacych biotopow** po wšej kónčinje a splećenje ze susodnymi rumami krajiny wosebje džívajo na wohrožene, za krajinu typiske žiwjenske rumy kaž hole, mało wutkniwe pěskoje hona, na družiny bohate luki a pastvišča kaž tež płoninate nawewy
7. zachowanje a rozšérjenje **njedželenych rumow**
8. přewjedženje **podpérnych naprawow za wohrožene družiny a poslednje eksemplary družin** džívajo na zamołwitość Němskeje a Sakskeje za jich zachowanje
9. zachowanje a rewitalizowanje posledních **bahnow**, wosebje přechadnych bahnow jako swědki přenjotneje přirodnej krajiny a **žiwjenski rum wohrožených družin**
10. wuwiwanje njepřetorhnjenych **ćekucych wodžiznow** w dobrym ekologiskim stawje z nimale zaso přirodnej strukturu wodžiznow, dynamiskimi lüčinami a na bjezlěsnych płoninach z brjohami wodžiznow
11. **sylnjenje lokalneho přirodoškita z wuskej kooperaciju mjez čestohamtskimi pomocnikami za přirodoškit a zarjadom**

Rosnik

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

W małych wobłukach biosferoweho rezerwata smě so přiroyda wot čłowjeka njewobliwowana wuwiwać. Tuž so w jadrowej conje (ca. 3,7 % cyłkownieje płoniny) žana płonina njewobdzélka a mylenja so minimizuja. W jadrowej conje maja so přirodne wobłuki, kiž biotopy zwjazuju, po móžnosći rozšerić. Swojoraznosć krajiny a wšelakorosć w biosferowym rezerwaće je so přez lětstotki přez wužiwanje krajiny wuwiwała. Za zachowanje tuteje wulkotneje a wosebiteje krajiny je trjeba, zo so dale na přiměrjene wašnje w přezjednosći z přiroydu wužiwa. Při tym ma zachowanje wšelakorosće strukturow a hódnostnych biotopow bjezlěsnych płonin prioritu porno hinašemu wužiwanju. Wosebje hódnote su tule hole. Nadrobne a na zaměr wusměrjene předpodaća za škit žiwjenskich rumow a družin wobsahuja **plany za hladanje, wuwiće a regenerērowanie** kaž tež plany za management FFH. Nimo toho měl konfliktny management za družiny, kiž ewtl. hospodarske škody načinjeja, problemy wužiwarjow pôdy a płonin minimizować. Tež polěpšowanje jednotliwych biotopow jako wurananje zasahow na druhich městnach su jedna z móžnosćow, so wo škit žiwjenskich rumow a družin postarać. Při tym ma zarjad biosferoweho rezerwata

zasahowarjam zaměrnje móžne naprawy kompen-sacie sposředkować. Biosferowy rezerwat ma wulku zamołwitość za zachowanje a rewitalizowanje **na wutki chudych bahnow** z wosebitez měšeficu kontinentalnych a subatlantiskich družin rostlinow. Něhdy běchu tute bahna a organiske mokre biotopy jara rozšérjene. Tute płoniny pak buchu přez hórnistwo, wotwódnjowanje a dobywanje pocha we Łužicy ekstremne pomješene. Žiwe bahna skla-duja wuhlik a nimo toho wokolnu krajinu chłódźa. Rěki a mjeáše hrjebje maja převažne sylnje antropogenje změnjenu strukturu a njejsu hišće po wšej swojej dołhosći (ekologisce) njepřetorhnjene. Tule dže wo spěchowanje jich swójskeje dynamiki z naprawami, kaž přetwarjenjom spušcadłow, zwosadzenjem brjohow, nawazanjom na něhdyše rěčnišća, wotstrojenjom skručenego dna a wo minimizowanje wliwów na funkciju wodžiznow w šerokej krajinje. Erosja kromy rěčnišćow měla so do dalokeje měry dopušćić. A přibrjóžne wotrézki pomješuju připławjenje wutkow do wodžiznow. Wšitke zaměry dyrba pak zdobom tež naležnosće škita před wulkej wodu zaručeć. Kumštnje zarjadowane **hrjebje a syć pućow** dyrba so tak hladać, zo wotpowěduja zajimam škita přiroydy a wužiwanja krajiny w samsnej měre.

„Rybarjo, karpy, čerwjena kunkawa“

HATARSTWO A RYBARSTWO

Wobhospodarjowane haty, kiž su bohate na družiny zwěrjatow a rostlinow, su jónkrótnosť tuteje kónčiny hole a hatow w syći biosferowych rezerwatow. Tu je ca. 350 hatow na plochinje 2.400 ha. Njerědko husta syc hrjebjow wjacore haty zwajazuje. Haty tež wobstatk wody Sprjewje za Braniborsku stabilizuju. 16 předewzaćow haty wobhospodarja. Přerézne žněja 500 kg rybow na hektar, při čimž pak je rybarstwo za ně-

kotrych hatarjow jenož přizaslužba. Něhdže 55 % hatow wobsedži Swobodny stat Sakska. Wosebje na juhu tuteje kónčiny su wodžizny, kiž běchu z něhdyšich jamow (brunicowych, pěskowych, kaolinowych) nastali a kiž džensa wočerstwjenju a zdžela tež wudženju služa. Tež w rěkach a rěčkach wólnočasni wudžerjo wudža.

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. pokročowanje wuskeje kooperacie mjez zarjadom biosferowego rezerwata a hatarjemi, zo by so **přirodze tyjace, biologisku mnohotnosť zachowace a po móžnosći ekologisce certifikowane wobhospodarjowanje a hladanje** hatow zaručalo
2. zaručenie dospolnego **cyklusa produkcije wot njerkanja hač do wurosceneje ryby** w biosferowym rezerwaće
3. přewyđenje **přirodze tyjacych, selektivne skutkowacych naprawow** za družiny zwěrjatow, kiž hatarstwo přejara wowliwuja
4. **pjelnjenje wotpušcenyh a wułojenyh hatow z wodu a njewusatđenje młodych rybičkow** we wěstych hatach, kiž su z druhimi hatami zwajazane, zo by so bohatosć družin spěchowała a zachowała
5. potrebbej wotpowědowace picowanje po móžnosći jenož z regionalnje produkowanym **žitom**
6. zastaranje plahowanskich hatow z wutkami přez wusyl trawy w hatach a **hnój z hródzow**
7. přewažne wužiwaniye jara **wapnojtych mineralijow** za zaručenie produktiviwy hatow
8. zachowanje wotewrjenych wódnych plonin, na wódne rostliny bohatych conow a zaručenie rohodžatych pasmow na přihódných wotrézkach brjoha
9. zachowanje a wuwiwanje **wobstatka štomow při nasypach hatow**, wosebje šiškatych dubow, wólšow a wjerbow, kiž su za krajinu typiske; žane kompletne zapječatowanje pućow a składowanskich plonin
10. napohladej krajiny **přiměrjene saněrowanje twarjanych hatarskich připrawow** džiwajo tež na dołu wužiwajomnosć
11. **wudženje jako wólnočasna zaběra** na pobrjóžnych wotrézkach **čekucych wodžiznow a jězorow a při hatach**, kiž su za wudženje wupokazane, hdžež mylenje wulce njewadži

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Hatarstwo so hižo lětstotki w kónčinje praktikuje a je džensa bytostna **wosebitostka** biosferowego rezerwata. Bjez wobstajneho wobhospodarjowanja pak njebychu haty jako wažny element kulturnej krajiny a žiwjenski rum mnohich družin rostlin a zwěrjatow eksistowali. Tohodla je pokročowanje **dosć přirodneho wobhospodarjowanja hatow za plahowanje karpow**, ale tež druhich jědžnych rybow, kaž liny, ščuki, sandaka abo suma, za region elementarna wěc. W idealnym padže mělo so plahowanje na směrnicach Ekologiskeho produkowanja orientować, kiž bu hižo w projekće „**Hornjołužiski biokarp**“ wupruowane. Wuměnjenja za ekologiske plahowanje karpow w Hornjej Lužicy su z jeho certifikowanjom jako „škitany geografiski pochad“ date.

Hdyž so cyklowny cyklus wot **produkcije rybjaceho njerka hač k wuroscenej rybje** zaruča, potom bywaja haty na wšelakore wašnje wužiwane. Z tym skiećja družinam z wosebitym narokom na swój žiwjenski rum wjele ekologiskich nišow. Čerwjena kunkawa a zelena žabka na příklad preferujetej haty, w kotrychž ptaki hnězdža. A rědke družiny rostlin rostu na dnje wotpušcenyh hatow. Na ryby spěšiwe družiny, kaž wódna ješčelca abo libela Leucorrhinia pectoralis wobsydleja porno tomu přewažne haty, w kotrychž rybow njeje.

Přez **pjelnjenje wotpušcenyh a wułojenyh hatow z wodu a njewusatđenje młodych rybičkow** nastawa mérne biotopy za družiny zwěrjatow, kiž cyłe lěto wodu trjebaja, kaž wšelake amfibije, šlinki, mušle, džiwje ryby abo larwy insektow, resp. kiž su jeničce w hatach bjez wusadženych rybow žive.

Přez potrebbej wotpowědowace přidatne picowanje w přenim rjedže w regionje produkowanego žita skručeja so regionalne rječazy tworjenja hódnotow a

předželanja. Přidatne sypanje wapna do hatow je trěbne, zo by so jich produktiviwa zaručila. Wosebita sensibelnosť je při płonych pobrjóžnych conach jako přechod ke chuduškim a kisałym bahnam trěbna, zo bychu so trajne zachowali.

Za tym, kak intensivne wobhospodarjenje je, a wotwiniſe wot dalších faktorow (na př. poskitka wutkow a wody) so pasma rohodžizny poněčim w hatach rozšerjeja. Tohodla ma so rohodžizna w runje trěbnej měrje syc, při čimž ma so na to džiwać, zo so w rohodži bydlace škita potřebne družiny njetrjebawšo njemyla. Haty dyrbja tež, su-li jara z pôdu zanjesene, **znajmjeňša zdžela rjedžić**, zo bychu so wotewrjene ploniны wody tež w přichodže za wobhospodarjenje zachowali. Wotstronjowanje blóta z hatow skića nimo toho tež móžnosć, hódnotne **lehnjenske kupy za wódne ptaki** załožeć. Staré šiškate duby su při hatach typiske. Su jara **wažne nastupajo škit družin** a lětstotki dołho buchu mjez druhim za dobývanje twarskeho drjewa pěstowane a hladane. Tute rjady štomow maja so zachować z tym, zo so hladaja a nowe štomy sadžeja. Wosebita kedžbosć ma pak so tež tomu wěnować, zo so njedomorodne štomy wotstronja.

Tvary, kaž spuščadla w hatach a rozdželowace spuščadla, dowoleja regulowanje wody w hatach. Při saněrowanju měli so wone nadal njenapadnje do wobraza krajiny zarjadować a tak twarić, zo dołho wobsteja. To same płaći za puće, kotrež njesmědža přez cyłe husty pokryw dostać.

Wudženje je wólnočasna zaběra, kiž zjednoća wužwanje a doživjenje přirody, wosebje džěci a młodostnych do přirody wjedže a za škit přirody sensibilizuje. Přirodze nješkodzace wudženje rěka, zo so wokoło brjohow z awtom njejezdži a we woblukach, kiž su nastupajo škit družin sensibelne, so scyla wudžić nima.

Wułjenje hata

„Dub, jědla, wórlace hnězdo“

WOBHOSPODARJOWANIE LĚSA

Połojača płoniny biosferoweho rezerwata je z lěsem pokryta, při čimž chójnina dominuje. Rědšo, byrnjež za krajinu charakteristiske, jewja so dubowe a bahnate wólšowe lěsy. W jadrowych conach je ca 1.000 ha lěsa, kiž so hospodarsce njewužiwa.

Zarjad biosferoweho rezerwata wobhospodarja ca. 3.000 ha lěsa, kiž je we wobsydstwie kraja (ca. 22 %

cyłkowneje lěsneje płoniny) jako nimale přirodny lěs a poradžuje priwatnych wobsedžerjow kaž tež korporacie w prašenjach lěsnistwa. DBU-Naturerbe tzw. wuwiwa nimo toho 3.300 ha na něhdyšim wojerskim zwučowanišču jako Narodne herbstwo přiody a pře-važnje jako kónčinu škitanych procesow.

Chójnina z młodymi lisówcami

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. pokročowanje a zesylnjenje **wuskeje kooperacije mjez zarjadom biosferoweho rezerwata a wobhospodarjemi lěsa** wosebje džiwajo na fachowe prašenja přirodoškita w škitanej conje II
2. **natwar a spěchowanje stabilnych, na družiny a struktury bohatych, biotopam wotpowědowacych měšanych lěsow** z družinami štomow, kiž su za region typiske, a to we wšech stadijach wuvića a wužiwajo přirodne potenciale
3. **wužiwanje drjewa** jako w regionje roścaceje surowizny a zdobom zvyšenje naběrka drjewa jako skladowak CO₂ jako přinošk k škitej klimy
4. **resursy lutowace wobhospodarjowanje** lěsa, džiwace wosebje na škit pôdy a wohrožených družin kaž tež na stabilizowanje mnóstwa wody w krajinje
5. **certifikowanje** lěsnistwowych zawodow
6. zaradowanie přirodnich měžnikow mjez jadrowymi conami, škit **štomow a skupin štomow, kiž druhim žiwocham jako habitaty služa**, a zawostajenie sylneho mortweho drjewa w lěsu
7. zachowanje **wosebitych stejniščow**, kaž parkow a swědkow **historiskich formow wužiwanja**
8. **rozšerjowanje lěsa** wosebje přez nasadženje kromow lěsa a za strukturowanje agrarnej krajiny
9. **spěchowanje rědkich drjewin** kaž jaworca, čorneho topoła, džiwjeho sadu a družin wjaza
10. hladanje a sporjadkowanje **wotwódnjowacych hrjebow** jenož, je-li trjeba
11. polěpšenje přistupa do lěsa za wobhospodarjenje kaž tež wočerstwjenje a doživjenje přiody **z wotpowědnej syću njeskručenych lěsnych pućow a ščežkow**

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Wobhladniwe a přirodže nješkodžace produkowanje drjewa jako so wobnowjaceje surowizny ze wšelakich družin štomow a we wšelakich sortimentach je hlowny zaměr wobhospodarjowanja lěsow. To mělo so po móžnosći z njewotwisnym certifikatom zaručić. Zaměr su **bohače strukturowane, konkretnemu městrnu wotpowědowace, na družny bohate a stabilne měšane lěsy** po móžnosći we wšech stadijach wuvića, kiž su mjenje čućive na biotiske škodne faktory a na změny wobswěta dla změny klimy. Nimo toho su witalniše hač ryzy chójniny, kiž su hiše jara rozšerjene. Hdyž budže dobra hustota panochtateje džiwiny doc-pěta, njemeli so liscowcove wobluki poprawom wjace wobhrodžić.

Saski a zjawny lěs ma při zwoprawdżowanju lěstwornych zaměrow wosebje příkladny być. Při wobhospodarjowanju lěsow su **zaměrne zwužitkowanje procesow přiody a resursy lutowace metody wobhospodarjenja** wosebje ważne. Zo by so za krajinu typiska swojoraznosć a rjanosć zachowała, maja so wosebje domoródne družiny štomow spěchować, kiž maja za kónčinu njetypiske drjewiny poněčim na-runać.

Swědki **historiskich formow wužiwanja** kaž podlęsy abo lišawy w chójnich, kiž ze zběranja słuanja w lěsu profituja, maja so zachować. A tež wosebite biotopy, kaž na př. bahna a tonidla, pasma nawěwow a lučizny,

su na wotpowědne wobhladniwe wobchadženje z přirodu pokazane, ewtl. tež na naprawy renaturērowania.

Za zachowanje mnohostronskeho mozaika z lěsnate-je a wotewrjene krajiny měl so **lěs** wosebje na mało strukturērowanych ratarskich płoninach **rozšerjeć**. Tež na struktury bohate kromy lěsa jako ważne wój-midło k wotewrjenej krajinje a element zwisowacych biotopow maja so stworić.

Někotre **družiny drjewinow** w kónčinje su wosebje změnjeneho wužiwanja kraja a klimatiskich wumě-njenjow dla wohrožene. K tomu słuša šmrék a běla jědla w nižinach, ale tež jaworc, čorny topoł, družiny wjaza a džiwi sad. Ze zaměrnym sadženjom wěstych družin a wobhospodarjenjom wosebitych městnow ma so wobstatk tuthich družin zachować a powjetšić.

Zaradowanie **wotwódnjowanskich systemow** je hus-todosć wužiwanje krajiny hakle zmóžniło, přinjese pak tež negatiwne zjawy ze sobu kaž wusušenje bah-now,astače zerzawca we wodžiznach abo negatiwne wuskutki za naběrk wody krajiny a z tym sčasami wjet-ši strach lěsnych wohnenow. Hač je wudžeržowanje hrjebow trěbne, dyrbi so tuž w kóždym jednotliwym padže pruwować.

Přistup do lěsa za wočerstwjenje w přirodze a doži-wjenje přiody ma so z kmanej syću njeskručenych pućow a ščežkow polěpšić, kotrež njesluža jenož jako hospodarske puće.

„Kruwy, pastwišća, džiwje pčołki“

RATARSTWO

Něhdźe 10.500 ha kónčiny, potajkim ca. 35 %, so ratarstce wuživa, při čimž něhdźe 10 wulkozawodow wjace hač 80 % płoniny wobhospodarja. Rola z podzélem dweju třecin porno łukam a łukojtym płoninam

přewahuje. Wjace hač połojca płonin so we wobłuku agrarno-wobswétowych a přirodoškitnych programow wobhospodarja. Ekologiske ratarstwo so na 3,4 % ratariskej płoniny praktikuje.

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. dalše spěchowanje produktiweje koeksistency **ratarskich zawodow kóždeje wulkosće a wšich formow hospodarjenja** we wuskej kooperacji ze zarjadom biosferowego rezerwata a dalšimi regionalnymi akterami
2. dołhodobne **zachowanje resp. polěpšenje płodnosće pôdy** jako zaklad za produkowanje hódnotnych žiwidłow a surowiznow přez wobhladniwe wobhospodarjowanje płonin po móžnosti w njepretorhnjenyjch kołach, w idealnym padže w ekologiciskim ratarstwie
3. **stworjenje a hladanje wotměniateje a na družiny bohateje ratarskeje krajiny** předewšem přez měnijacy so slēd wšelakich płodow inkluziwnje ladow a njewobdzélanych pólnych mjezow kaž tež zarjadowanie kćejatych płonin mjez druhim za džiwe pčołki
4. **etablērowanie alternatiwnych rostlin**, narunace kukuricnišća za dobywanje biopluna, a z tym spěchowanje bohatosće družin
5. zachowanje a **stopnjowanje podžela strukturynych elementow** na honach, předewšem brjohow při wodžiznach, živych płotow, drjewin na polach, jednotliwych štomow a pólnych mjezow
6. **zwyšenje podžela zelenych płonin** a wšelakich formow jich wuživanja jako łuki a pastwišća z wosebitym spěchowanjom pastwineho skotarstwa
7. spěchowanje starych abo regionalnych družin plahowanych rostlin a rasow skotu, příkladowych formow kulturno-historiskeho hospodarjenja a podpěrowanie **ratarjenja jako pôdlanska zabéra**
8. predestinowane wuživanje organiskich hnojiwow a **minimizowanje wuživanja syntetiskich hnojiwow, rostlinoškitnych srédkow kaž tež regulatorow rosta**, wosebje dla škita pitneje a dnowneje wody
9. njewužiwanje **gentechnisce změnjenych rostlin a skotu kaž tež picy**
10. kmane wuhotowanje honow a wubér kmanyh družin płodow jako přinošk k **wotwobaranju škodow přez džiwinu**
11. dalša **podpěra** specielnych projektow ze stron zarjada biosferowego rezerwata a **poradzowanje** nastupajo wuživanje za wšu Saksku předwidžanych **spěchowanskich programow**

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Ratarstwo wulkki džel kónčiny aktiwnje postaja a móže, wuske zhromadne džel ze zarjadom biosferowego rezerwata pokročuju, na přichod wusměrjene a přirodze tyjace wuwiče kulturneje krajiny spěchować. Hłowny faktor za stabilnu produkciju je **strowa, płodna pôda** a konkretnemu městnu wotpowědowace wužiwanje. **Hospodarjenje, najkmaňo w zawrjetnych kołach** (pôda–rostlina–zwérjo–pôda), a zdźwanje přez wětřik wuskutkowanej erozji kaž tež zhusčenju pôdy bywa tuž ważny nadawk ratarstwa. Spěchowanju płodnosće pôdy a tworjenju humusa přinošuje nimo toho **znajmjeňša štyričlonaty płodosłed**. Škit dnowneje wody, wosebje nastupajo přewulku koncentraciju nitrata, so z tym lépje zaruča. W biosferowym rezerwaće je wjacorych bioplunowych připrawow předewšem na bazy kukuricy. Tu maja so **alternatiwne měšeńcy rostlin wo wotměnu w płodosłedzie** postarać. Runje tak měli so při wuhotowanju honow a płodosłedzie wuskutki na zwyšenje wobstatka corneje džiwiny wobkedžbować.

Rozrjadowanie wulkich zahonow do maksimalne 30 ha wulkich polow služi škitej před erozji kaž tež škitej družin, porjénsa napohlad a přisporja wotměnijawosć krajiny hladajo na móžnosć wočerstwjenja. Mjez jednotliwymi zahonami a pućemi ma so krajina ze **strukturacymi elementami**, kaž žiwymi płotami, brjohami wodžiznow, rjadami sadowcow, pólonymi drjewinami, sadowcowymi łukami, alejemi, jednotliwymi štomami a pólnymi mjezami, dale wobohaćeć.

Podžel łukow a pastrow ma so na kmanyh płoninach, wosebje blisko wodžiznow a w škitanej conje II, zvyšić a mozaikoję ekstensiwnje wobhospodarjeć, zo by so konkretnemu městnu wotpowědowacy, na družiny bohaty wegetaciski pokryw zachował. Při tym měli so rozdželne, wegetaciji přiměrjene formy wužiwanja – wot syčenja hač k wotpasenju – zaso bóle nałożować.

Zaměr měl być, zo so gentechnisce změnjenja pica a rostliny njewužiwa, dokelž mj. dr. rizika za strowotu abo negatiwne wuskutki na tudyšu floru a fawnu wuzamknjene njejsu.

Chemiske rostlinoškitne srédky so jenož jako poslednia móžnosć pomješenja škodow zasadža a so wobmjezuja na měru, kotař je na kóždy pad trěbna. Zachowanje starych abo **regionalnych družin plahowanych rostlin a starych rasow skotu** biosferowy rezerwat tež hladajo na ekologicke, wobswétopedago-giske a kulturne aspekty spěchuje.

Družinje a płoninje wotpowědowace plahowanje skotu tyje nimo wobswětej tež strowoće přetrjebarjow a skotu samoho. Ratarske płoniny w škitanej conje II a w terenie za škit pitneje wody maja so wosebje kedž bliwie, po móžnosći ekologisce na małych zahonach wobhospodarjeć. Ma so tomu zadžewać, zo so bězite a syntetiske hnojiwa a rostlinoškitne srédky do pôdy dôstanu. Spěchowanske programy přichoda měli wosebitu rólu kónčiny jako modelowy region podpěrować.

Hereford-howjada na pastwje

„Džiwina – w harmoniji z lěsom a polom“

HOŃTWA

Hońtwa w biosferowym rezerwacie koncentruje so předewšem na sornu, čornu a čerwjenu džiwinu; w lěće 2016 bě jich něhdze 2.000 třelenych eksemplarow. Wódne ptaki – ca. 500 eksemplarow wob lěto – trěleja so jenož wokoło někotrych skupin hatow a zwjetša w zhromadnych hońtwach. Zarjad biosferowego re-

zerwata wobhospodarja ca. 15 % kónčiny jako swój hońtwierski terorij, k čemuž słušeja wjacore kulke skupiny hatow, a wódne ptaki njetřela. Swójske hońtwierske wobłuki maja tež wobsedžerjo wjetšich lěsow a DBU-Naturerbe tzwr. Zhromadne wobłuki pak přewahuja.

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. **po móžnosći njemylaca a eficientna hońtwa** za docpěće přihódneho wobstatka džiwiny w harmoniji z ratarstwom, rybarstwom a lěsnistwom a předewšem z cilem škita přirody
2. **management džiwiny w jadrowej conje**
3. wuska **kooperacija mjez wobhospodarjemi płonin a hońtwjerjemi** k regulowanju ličby panochtateje džiwiny
4. **rewěry přesahowaca, zhromadna hońtwa** a zaručenje wysokieho niwowa hońtwierskeho džela
5. produkowanje mjasa džiwiny jako kwalitny produkt z domizny a jeho dalše předželanie w regionje
6. hońtwa na njedomoródne družiny z přičin škita
7. **zasadženje muncije bjez wołaja**
8. na skupinu hatow w priwatnych abo zhromadnych hońtwierskich wobłukach jenož **jedna zhromadna hońtwa na wódne ptaki** wob lěto jako kompromis mjez škitom ptačiny a hońtwierskej tradicji

Sorna w džečelu

Hońtwa

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Hońtwa w kulturnej krajinje je trěbna, zo byštej so **strowa džiwina wšech družin** a wuwaženy poměr k jeje žiwjenskim zakladam zachowałojo a wohrožene družiny zwěřatow a rostlinow so škitali. W přirodze přewostajenej jadrowej conje měl so nimo toho moderny management džiwiny wukonjeć. **Wotpowědne efekty** a trěbosť so stajnje pruwuja a dokumentuju.

Přez džiwinu načinjene škody w ratarstwie, lěsnistwje a rybarstwje maja so minimizować, při čimž je wuske zhromadne dželo hońtwjerjow, hońtwierskich drustrow, wobsedžerjow ležownosćow a hospodarskich zawodow trěbne.

W kónčinje ma so **hońtwa jako stara forma wuživanja w přezjednosći ze zaměrami přirodoškita**, wosebje škita ptačkov, primarnje po ekologiskich kriterijach přewjesć. Tule ma so zhromadne dželo zarjada biosferowego rezerwata z hońtwjerjemi polépšić.

Za **šonowanje wódnych ptakow** je kóžde lěto jenož jedna kolektivna hońtwa wódnych ptakow na skupinu hatow dowolena. Wotpočnišča wosebje wohrožených družin pak su z hońtwy wuzamknjene. W hońtwjer-

skich wobwodach kraja a DBU – na dobrých 50 % cykloweje płoniny wodow – so hońtwa na wódne ptaki njewotměwa.

Za někotre rubježne ptaki je jasne wohroženje, hdyz z cyrobu wołoj sobu žeru. Hdyz wužiwaja hońtwjerjou munciju bjez wołaja a jěda, tež bytostnje k škitej mórskeho worjoła přinošuja.

Wuskutki družin, kiž su so tu hakle zadomili, kaž **šup, mink** abo **šupojty pos**, na zhromadnosć žiwochow wosebje we wodžiznach, maja so wědomostnje přeptywać. Wotpočidne aktulnym zakonskim předpisam a wědomostnym dopóznaćam ma so hońtwa w neoconach skedžbnje a eficientnje přewjesć.

Třelena džiwina jako přirodny produkt regiona ma so po móžnosći wobšernje wužiwać a zwičnjeć.

Z hońtu zwjazane nałożki a hońtwa jako łahoodna forma wuživanja pôdy a płonin su w biosferowym rezerwacie kruty wobstatk a maja so w načasnej formje přewjedować a dale wuwiwać. Při tym je samozrozumliwe, zo hońtwjerjo swoje kmanosće a swoju wušiknosć stajnje polépšej. Dale měli so eficientne, rewěry přesahowace zhromadne hońtwy husčišo wotměwać.

„Wjeski, husy, lipowe łopješko“

SERBSKE KORJENJE, REGIONALNA IDENTITA A WUWIWANJE SYDLIŠĆOW

W biosferowym rezerwaće bydli něhdže 9.200 ludži w 11 gmejnach a 59 wsach, kiž słušaja do serbskeho sydlenskeho ruma. Serbja su we Łužicy sydlacy zapadosłowjanski lud.

W někotrych wsach steja džensa hišće tradicionalne kladźite, tykowane abo z cyhela twarjene domy. Wo

stawiznach Hornjeje Łužicy swědča nimo toho swojorazne cyrkwe kaž tež hrody a knježe domy z parkami. Z ca. 30 wobydljeremi/km² je tutón přeważnje ratarski region rědko wobsydleny. Zastaranje ludnosće z rjemeslniskimi a dalšimi poslužbami koncentruje so demografiskeho wuwića dla jenož hišće na mało wsow.

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. spěchowanje **identifikacije ludnosće** z lětstotki starej **kulturnej krajinu a zdžedženymi nałožkami** z wosebitym akcentem na **serbsku rěč a kulturu**
2. **trajnje spomózne wuwiwanje sydlisćow**, zachowajo jich zrosćene struktury a přez poradžene splećenje woblukow dželo, bydlenje a kultura
3. **zachowanje twarsko- a kulturnostawizniskeho herbsta** ze zachowanjom wšitkich kulturnych pomnikow a hódnotneje twarskeje substancy
4. **zaručenje decentralneje struktury zastaranja** wsow inkluziwnje šule a pěstovarnje
5. zachowanje funkcionalnosće **sydlisćow jako žiwjenski rum** za typisku wjesnu floru a fawnu
6. integrowanie **małoburskeho plahowanja skotu, pčołarstwa a rjemjesla** jako samozrozumliwe elementy na wsach za **dobywanje solarnej energije**
7. wuživanje kmanyh industrijskich ladow, hospodarskich twarjenjow a třechow domskich

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Mjezobnosć ratarjenja, rjemjesla, přemysla, kultury a bydlenja ma wsy w biosferowym rezerwaće tež nadal wuznamjenjeć. Nimo toho zwisuje atraktiwa wsow wusko ze zachowanjom wosebitosćow krajiny. Wožiwenje **wjesneho žiwjenja w gmejnach a wjesneje kultury** so jako wažny mozaikowy kamušk za skrućenje regionalneje identity wobhladuje a ma negatiwne sčěwki demografiskeje zmény złahodnić. Dale ma so počah wobydljerow k biosferowemu rezerwatej polépšić, na př. z wotpowědnym wupokazanjom wsow a z informacijemi wo konkretnej lokalicie.

Wjele nałožkow w běhu lěta, kaž ptači kwas, jutrowne nałožki, chodojtypaljenje, mejemjetanje abo kermuša, su wusko ze **serbskimi nałožkami** splećene. Z hajenjom tutoho herbsta su wselake móžnosće za pokročowanje dwurčnych tradicijow zwiazane. Ze wselakich generacijow wuchadžacy angažement zašluža sej tež wosebitu podpěru. Serbske nałožki maju so na př. tež na wjesnych swjedženjach a na zarjadowanjach biosferowego rezerwata hajić. Wuske zhromadne dželo ze serbskimi towarzstwami a widžomne zapřjeće serbskeje rěče do zjawnostneho džela zarjada biosferowego rezerwata stej jeho bytostnej wobstatkaj a jónkrótnej kulturna wosebitostka.

Za wuwiwanje wsow eksistują zwjetša wothłosowane **lokalne koncepcije wuwića**. Sydlisća maju so znutřka wjesnych mjezow ze skedžbnosću wuwiwać. Zapječa-

towanje dalších plonin ma so wobeńć. Twarjenja maju so skerje **saněrować** abo **hinak wužiwać hač zo so nowe domy twarja**. Twarske projekty maju so na proporcijach, měrach a materialach tradicionalnego twarstwa orientować, zo bychu so za region typiske napohladы zachowali a dale wuwiiali. Tule je poradžowanje přichodnych twarskich knjezow trěbne a zo dóstanu informacie wo móžnosćach ekologiskeho saněrowanja po tradicionalnym wašnja twarjenja. Aspekty pomnikoškita w zwisku ze **zachowanjom za region typiskich napohladow wsow a historiskich kulturnych pomnikow** maju so při tym wosebje wobkedžbować.

Přirodže bliske elementy krajiny, kaž wodžizny a ūki, wobstatk sadowcow, ūive płyty a štomiska, ale tež kulturno-historisce wuznamne parki maju strukturu wsow rjadować a wsy z krajinu zwjazać. Baćony, sowy, łaſtojki, njetopyje, jěže a dalše zwěrja-ta, kiž su so čłowiekej přitowaršili, słušaja do wsy. Přebytki za družiny zwěrjatow, kiž w twarjenjach hnězdža, maju so tuž zachować abo nowe stworić.

Kuchinske a zahrody z trajnymi kwětkami kaž tež drobne skotarstwo a pčołarstwo na wsy njesluža jenož swójskemu zastaranju, ale skulojęcia napohlad wsow. Zahrodkarjo měli so k tomu pozbudźeć, zo swoje zahrody dość přirodne wuhotuja a měli w tuym nastupanju poradu dóstawać.

Lěskej nad Sprjewu

„Žito za chlěb a karpy“

TWORJENJE REGIONALNYCH HÓDNOTOW A ZWIČNJOWANJE

Hospodarske aktivity w kónčinje so na produkowanje zakladnych ratarskich, lēsniskich a rybarskich wudžélkow fokuséruja, kiž so z wulkeho džéla nadregionalne zwičnjenja. Předzélace rjemjeslo a regionalne zwičnjenje tu jenož zdžela eksistuje. Tomu so přidružaja mješte rjemeslniske zawody, wšelake posluž-

by a so wuwiwacy, na přirodu orientowany turizm. Ze swojimi Wikami přirody poskiće biosferowy rezerwat wosebitu móžnosć zwičnjenja, kotraž předewšem małych a srđdznych regionalnych producentow spéchuje.

WODŽACE PŘEDSTAWY

- sylnjenje regionalnego, přirodze kaž tež socialne znjesliweho hospodarstwa,**
zo by so atraktiwa biosferowego rezerwata zvyšila a dželove městna so zaručeli a stworili
- stopnijowanje tworzenia hódnotow w regionie přez zwiazanie tudyšich hospodarskich hałužkow **do złepšowanskich a zwičnjowanskich rječazow**
- podpřerowanje kaž tež wuwiwanje nowych kwalitatiwnje hódnotnych **regionalnych produktow a poslužbow w zmysle trajne spomóžnego hospodarjenja**
w biosferowym rezerwacie a **zhromadne wabjenje**
- rozširjenje partnerskeje iniciatiwy** Europarc Němska z.t. (partnerow biosferowych rezerwatow) na produkowace a předzélowace zawody kaž tež na produkty
- sylnjenje zwiska mjez turizmom, tradicionalnym rjemjesłom a regionalnej produkciju**

Prénje rybarjenje
nazymu

Žně rožki

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

W regionalnym hospodarstwie móža so ważne potenciale budzić a sylnić, kotrež budu cykownemu regionej na dobro a kiž demografiskej změnie napřečo skutkuja. Ratarstwo, lēnistwo a rybarstwo so bytostnie na wobraz krajiny wuskutkuja a dyrbja so w zajimje zachowanja kulturneje krajiny dale wuwiwać a spéchować. Zo by so tole docpělo, so biosferowy rezerwat wo **nawtar a sylnjenje regionalnych syćow tworzenia hódnotow** a hospodarske kołoběhi prouče. Za to je **wuske zhromadne džélo z małymi a srđznostawskimi zawodami** njeparujomne. Jako instrument kooperacije ma so wobstejaca partnerska iniciatiwa ze stron Europarc Němska na primarny a sekundarny sektor rozšírić. Při tym maja so zdžela wobstejace móžnosće zwičowanja a regionalne formy marketinga wužić. K tomu słuša tež zhromadne wabjenje. **Produkty maja jara kwalitne a jich pochad z biosferowego rezerwata** slēdujomny być. Tak ma kónčina tež za swojimi mjezami značia bywać.

Příklad za iniciatiwu k wuwiwanju regionalnych rječazow tworzenia hódnotow je spéchowanje **starych družin žita** wot plahowanja hač do předanje jako „holanska całta“ a „holanska pokruta“. Další příklad je **zwyšenje imaga karpa**, z čimž su nowe impulsy za předzélanje karpa (nowe produkty) kaž tež za zwičnjenje zwiazane, na př. w regionalnej gastronomiji. Dalše potenciale tča w projektach **ze starymi družinami skotu** abo **plahowanymi družinami rostlin**, we wužiwanju **drjewa jako regeneratiwne žórło energije** a w kooperacji z producentami pitnej wody w regionie.

Wiki **přirody** a dalše wulke zarjadowanja w regionje su dobra móžnosć, nowe abo inowatitve produkty z regiona ze wšich produkcijskich hałužkow wulkej zjawnosći przedstajić. Další ważny element je spéchowanje regionalnych wotbytnišćow, kaž burskich wobchodow abo gastronomicznych zawodow. A **poskitki turizma w přirodze** móža hospodarstwo sylnić a znatosć regiona přisporjeć.

„Z wědu prawje jednać“

KUBŁANJE ZA TRAJNJE SPOMÓŽNE WUWIĆE

Kubłanje ludži kóždeje staroby a wšitkich zajimcow k tematice trajnje spomóžneho wuwića přeweduje zařad biosferowego rezerwata zhromadnje z eksternymi partnerami we wjace hač 500 zaradowanjach wob lěto. To su mjez druhim seminary, kolokwije, dželove zjednočenstwa, prózdninske campy a projektne dny. Wo-

sebe wuske a doholétnie partnerstwa haji ze šulemi a pěstowarnjemi w regionje. Nimo kopicy decentralnych zaradowanišćow stej dožiwjenska ščežka „Hućina a Olba“ kaž tež DOM TYSAC HATOW jadrowej elementaj w kubłanskim dželu.

WODŽACE PŘEDSTAWY

- sposřdkowanje** wědomja wo wzajomnym zwisku mjez ekonomiju, ekologiju a kulturu (wukony ekosystema) na příkladze kónčiny hole a hatow
- identifikowanje** wobydlerjow a wobhospodarjow z regionom a z cilemi biosferowego rezerwata
- sensibilizowanje producentow a přetrjebarow** za lěpšiny ekologisce zamołwiteho žiwjenja a hospodarjenja předewšem přez na praksu so orientowace formy sposřdkowania a zhromadne dželo z hospodarskimi zawodami
- podpěrowanie **wšitkich skupin akterow a wšech starobnych skupin**, zo bychu na wuwiwanju biosferowego rezerwata sobu skutkowali, a rozšerjenje bjezbarjernych poskitkow
- spřistupnjowanje přiropy džecom a młodostnym** a sposřdkowanje wědy a kompetencow jednanja w zmysle trajnje spomóžneho wuwića a wužiwanja, předewšem přez spěchowanski program „**Junior-ranger**“
- zapřijeće praktikantow a wobdželnikow programow za dobrowolníkow** do džela rezerwata **a podpěra wysokošulskeho wukublanja**
- zwjazanje lokalnych projektow z iniciatiwami zwonka regiona a mjezynarodne
- spěchowanje interdisciplinarneho džela** wšich wobdželenych akterow, wužiwoj aktualne techniske móžnosće
- wukublanje a dalekublanje certifikowanych lěsných pedagogow a přewodžerjow po přirodze a krajinje**

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Biosferowy rezerwat je modelowy region, w kotrymž ma so škit přiropy z hospodarskim a kulturnym wuwićom do multifunktionalnej, trajnje spomóžneho wuwiwanja kónčiny splesć. Wažne wuměnjenja za to su **regionalne wědomje ludnosće a akceptowanje wědomeho wašnja žiwjenja kaž tež fundowane znajomosće wobhospodarjow** wo trajnje spomóžnych ekologiskich wašnjach džela a produkcije.

Ludžo maja wuknyć, ekologiske **problemy sami spóznać a móžnosće rozrisanja wuwiwać**. Nimo sposřdkowanja wědy wo krajinje a kulturje tuteje kónčiny je tuž **wuwiwanje ekologisce zamołwiteje kompetency jednanja** wosebje wažne. Tuta kompetenca ma so na wšelaku starobu ludži přítrihana wuwiwać, ma na tudyše žiwjenje a wšedny džen nawjazować a ma być dołhodobnje z lěšinu, kotaž wabi do hospodarjenja runje w tutym regionje a kiž akteram předskok porno konkurentam zaruča.

Dželo z džecimi a młodostnymi nastupajo wšitke prašenja wobswěta ma w biosferowym rezerwacie wulku wahu. Projekty kaž „lěsne hry młodžiny“, skupina junior-rangerow abo zaradowania w prózdninach, kombinowane z regularnymi poskitkami šulow a pěstowarnjow, skicěja wobsěrny program za šulu a wólny čas. Wosebje **program junior-rangerow je tule wažny stołp kublanja džeciny a młodžiny**.

Naležnosće wobswěoškita maja so aktiwnje tak sposřdkować, zo so na doživjenje wobswěta zložuja. Při tym su **wuwiwanje a kwalifikowanje tuthy poskitkow kaž tež podpěra regionalnych kubłanskich poskitkow dalších poskicerow ze stron zarada rezerwata** wosebje wažne. Z tym móža so džecí a młodostni za čestnohamtske dželo motiwować. Runje tak wažne je, zo so poskitki po móžnosći na wulkim teritorij rozdžela, zo móže so vjele džecí a młodostnych na

zaradowanjach a kubłanskich programach biosfero-woho rezerwata wobdželeć.

Tež kubłanje dorosčenych je w biosferowym rezerwacie njeparujomne. Jenož **wobdželenje wšech skupin akterow**, wšojedne kotreje su staroby, powjedze k wuspěšnemu zwoprawdženju projektow nastupajo kubłanje za trajnje spomóžne wuwiće.

Zamohwići w regionalnych předewzačach, zarjadach a towarzstwach su **multiplikatorjo a centralna cilowa skupina kubłanskego džela**, dokelž móža hustodosć direktnje skutkować.

Runje tak je kooperacija z čestnohamtskimi pomocnicami přirodoškita a z přewodžerjemi po přirodze kaž tež jich wukublanje wažny stołp kubłanskego džela, kiž ma so dale wuwiwać. Tuči **čestnohamtscy** su w regionje jara zakótwnjeni a zamóža tuž potřebnosće ludnosće z naležnosćemi biosferowego rezerwata wosebje derje zjednočić. Scyla je sylne **interdisciplinarne dželo wšitkich akterow** trěbne (na př. tež z eksternymi kubłanišćemi), zo bychu so wobšérne poskitki kublanja za trajnje spomóžne wuwiće zaručeli. Tule měli so tež aktualne techniske móžnosće zapřijeć. Zarad rezerwata móže nimo toho z přewodom **praktikantow** a poskičenjom městnow za **Swobodne ekologiske lěto** abo zwjazkowu dobrowolnísku službu młodym ludžom direktny dohlad do praktiskeho přirodoškita dać. Tež **uniwersity a fachowe wysoke šule** ma biosferowy rezerwat jako modelowy region za nałożowane slěženje podpěrować.

Za wuspěše a zaměr spjelnjace kubłanske dželo je tež wažne, wóčko přez regionalne mjezy biosferowego rezerwata wusměrić. Tohodla chce so rezerwat w přichodze bóle z nadregionalnymi projektami w Němskej a mjezynarodne zwjazać, kaž su to Europarc-iniciativy abo Mjezynarodny džen rangera.

Junior-rangerovo

„Zapřijeć a sobu tworić“

ZJAWNOSTNE DŽĚŁO

Z DOMOM TYSAC HATOW eksistuje centralny informaciski centrum, do kotrehož wjace hač 16.000 wopytowarjow wob lěto přichadža a kotremuž so 8 km dołha ščežka doživjenja přirody Hučinjanskich hatow přizamkuje.

Zarjad biosferoweho rezerwata wotměwa prawidłownje terminy za medije, wozjewja nowinske zdželenki, ma swójsku internetnu stronu a je w socialnych medijach prezentny. Čiščenki a web-strona su w layouće Narodnych přirodnych krajin wuhotowane.

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. na specifiske zaměrōwe skupiny wusměrjene zjawne **informowanje wo zaměrach a nadawkach biosferoweho rezerwata**, wo wuhotowanju přirody, planowanju a dalšich naležnosćach
2. podpěrowanie akterow při zestajenju a zwoprawdzenju jich projektow w zmysle ideje biosferoweho rezerwata
3. nadželanie a zwoprawdzenje **strategije za komunikaciú a zjawnostne džělo** za biosferowy rezerwat, sylniše zapřijeće ideje „Man and Biosphere“ do zjawnostnego džěla a dalše wuwiwanje wustupa zarjada biosferoweho rezerwata w socialnych medijach jako centrale žórło informacie
4. dalše wuwiwanje DOMU TYSAC HATOW w kombinacji **ze ščežku doživjenja přirody „Hučinjanske haty a Olba“** jako centralne informowaniščo, wudospołnjene z poskitkami na stacijach wonka
5. **intensiwnie zapřijeće** všech skupin zajimcow do dalšeho wuvića kónčiny
6. **wobdzělenje sobudžělačerjow** zarjada biosferoweho rezerwata na zaradowanach w regionje ze swójskimi poskitkami
7. **tworjenje a hajenie syćow z lokalnymi multiplikatorami**, kaž na př. čestnohamtskimi přewodžerjemi po přirodze a škitarjemi přirody
8. **sylniše zapřijeće biosferoweho rezerwata** jako posřednika we wzajomnej wuměnje mjez zarjadem biosferoweho rezerwata a ludnosću

Wiki přirody w Stróži

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Biosferowy rezerwat živi so z aktiwneho sobuskutkowanja tu bydlacych ludzi. Wuměnenje za to je wobšerna a wšudže přistupna informacija wšitkich akterow. Zo by so tole docpělo, ma so **strategija za komunikaciú a zjawnostne džělo** wudžělać a zwoprawdzić. W njej ma so tež na zwiski k druhim wulkoploninatym škitanym kónčinam pokazać.

Runje tak wažny je angažement wobydlerjow za biosferowy rezerwat. Platforma, kotaž so čile za to wužiwa, su mjez druhim rumnosće za wosebite wustajenycy w DOMJE TYSAC HATOW. Akcje młodzinskich wohnjowych woborow abo druhich towarzowow tohorunja podpěrujemy. Tute móžnosće maja so rozšerjeć, a ludžom ma so wjetší forum za wobdzělenje na wobydlerskim angažemenće skićeć.

Tajka móžnosć je, zo so aktivity a wužadanja za regionalnych akterow na zaradowanach předstaja, kaž na př. na Wikach přirody.

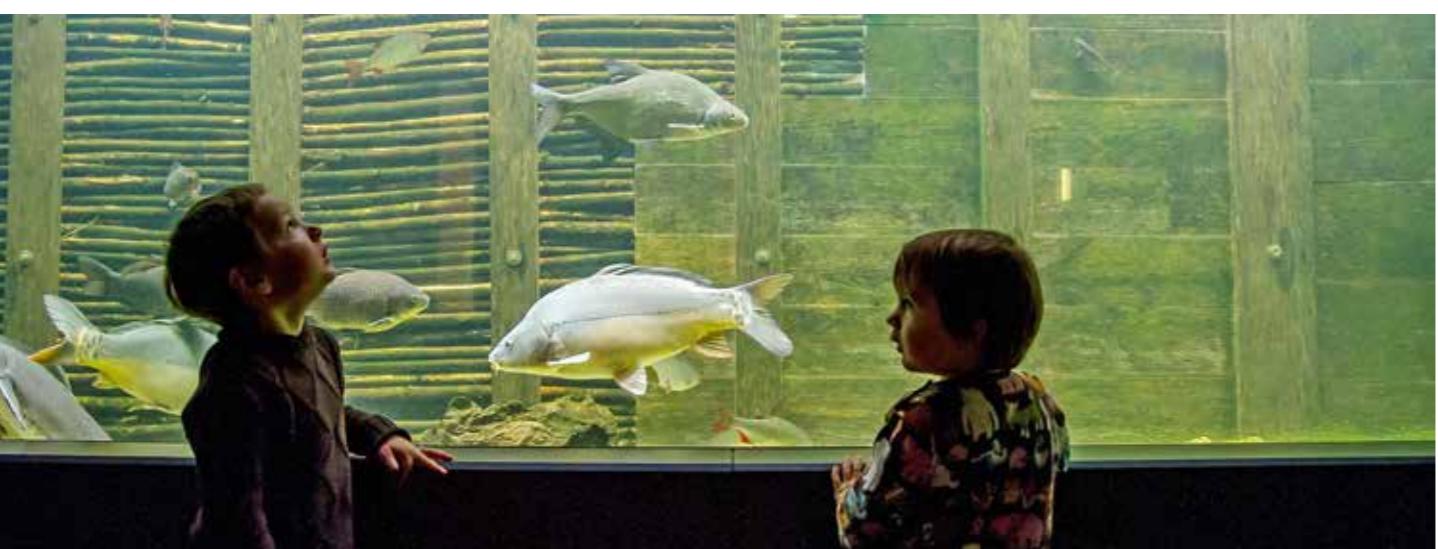
Tež **zhromadne džělo zarjada biosferoweho rezerwata** z ludnosću je na wobšerne zjawnostne džělo

pokazane. Wšitkim zajimcam maja so informacie wo zaměrach a nadawkach biosferoweho rezerwata, wo aktualnych zaradowanach a dalšich relevantnych temach w regionje sposředkować. Internetne poskitki inkluziwnje **socialnych medijow** su za spěšne, šeroke sposředkowanje informacijow njeparujomne a su zjimcam zbliska a zdaloka žórło informacie.

Poskitki maja so w přichodže tež w jendželšcinje, pólščinje a češčinje wozjewić. Wosebje pak ma so hornjoserbščina spěchować.

Informowanišča a ščežki doživjenja přirody su bytostne elementy kublanskoho a zjawnostnego džěla w biosferowym rezerwacie. Jich poskitki dyrbjia so stajne wuwiwać a hladać. A tež **wobdzělenje sobudžělačerjow zarjada biosferoweho rezerwata na zjawnostnych zaradowanach** je dobry srédk, zo by so wo temach, kaž wo škiće kónčiny a wo tudyšich projektech, intensiwnišo diskutowala. Wuski zwisk ze zjawnosću a wosobinske wustupowanje stej při tym wosebje ważnej.

Akwarij
w DOMJE
TYSAC HATOW

„Přirodu sej wotkrywać, tradicije dožiwjeć“

TOURISMUS UND NATURLEBEN

Biosferowy rezerwat je dla swojej powabliwej přírody – z mnohimi wodźiznami a lésami – wobłubowana kónčina za wočerstwjenje. Ludži wabi předewšem wobkedažbowanie přírody, kupanje a wosebje kolesowanje. 88 km dołha kolesowska ščežka Mórskeho worjoła wotkrywa jim ze 14 stacijemi cyłu kónčinu a nawjazuje tež na dalše kolesowske čary

Hornje Łužicy (kaž na Sprjewinu a Žabjacu ščežku a na Serbske impresije). Wopytowarjo, kiž chcedža tu wjacore dny přebywać, móža sej z poskitkow tuchwilu 29 partnerjow biosferowego rezerwata přebýt w pensiji, na campingowanišču, w prózdninskim campje abo druhdže wupytać.

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. wuwiwanje swójbam přijomneho **turizma** z wosebitym wusmérjenjom na přirodne a kulturene wosebitosće kónčiny
2. wuwiwanje a zjimanje **strukturelnje mnohostronskich, kwalitatiwnje hódnotnych a knihujomnych poskitkow jězbow**
3. splečenje turizma do syće z druhimi hažkami hospodarstwa, na př. přez stworjenje na doživjenje přírody wusmérjenych poskitkow, kaž **dowol na rybarskim abo burskim statoku**
4. **podpěrowanie a kwalifikowanie gastronomow**, předewšem spěchowanje regionalnego wědomja a šrokeho spektruma serwisa
5. **wjazanje** dalšich turistickich zajimawostkow a turistickich poskićowarjow w regionje **do syće** – kaž města Budyšina, Łužiskeje ježoriny a dalších kónčin Łužicy, kiž maja status UNESCO, a zwužtkowanje synergijnych efektow
6. aktivity k **stopnjowanju znatosće zwonka regiona**, mjez druhim přez zhromadne dželo z druhimi wulkoploninatymi škitanymi kónčinami po wšej Němskej, kiž słušea do **„Narodnych přirodnych krajinow“**, a z regionalnymi zastupjerjemi zajimow z wobłuka turizma a organami turistiskeho zwičnjowanja
7. dalše wuwiwanje partnerskeje **iniciatywy Europarc, předewšem hladajo na zdobywanje nowych partnerow z dalších wobłukow w turizmje a z druhich branšow**

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Wobłuk turizma ma so ze stworjenjom trajne kwalitnych poskitkow, kiž su na turizm w přirodze wusmérjene, bytostne spěchować a dale wuwiwać. K tomu słuša mj. dr. zachowanje a dalše wuwiwanje ščežkow, na kotrychž móžeš přírodu dožiwjeć, polěpšenje wobstejaceje syće pućowskich a kolesowskich ščežkow a trajne etablērowanie nowych formow turistiky kaž tež wočerstwjenja na wsy wosebje za swóbjy. Tute poskitki maja po móžnosći bjez barjerow być. Nowe poskitki měli so, hdýžkuli so hodži, z móžnosću přijězda ze zjawnymi srédkami zwjazać. Dalši potencjal biosferowego rezerwata tči w **splečenju turizma z druhimi hažkami hospodarstwa**. Wosebje gastronomojo maja so za trajne spomóžny turizm z wysokej kwalitu a jeho regionalitu sensibilizować. Tak na př. móža so produkty hatarstwa a ratarstwa kaž tež džiwina a serbske jědže hišće wjèle husčišo poskićeć a wosebitosć krajiny a serbskeje kultury „na talerju porjedžić“. Za to ma so mj. dr. wobstejacy partnerksi program mjez zarjadom biosferowego rezerwata a gastronomami wutwarić a z poskitkami kaž „dowol na rybarskim abo ratarskim statoku“ wudošpolnić.

Specielnje DOM TYSAC HATOW móže so woto starać, zo so móžnosće přenocowanja za wjetše skupiny pućowacych abo za wobdzělnikow ekskursijow abo kongresow rozšěrja; kónčina by z tym tež značiša bywała a wjace hosći přiwabjała, hdýž so to z tule so poskićacimi móžnosćemi za ekskursije a

wočerstwjenje kombinuje. Tuž ma so fokus na zwjazanje z dalšími turistiskimi atrakcijemi koncentrować, kaž na př. z druhimi kónčinami ze statusom UNESCO a z najwobłubowanisimi dowolnišćemi we Łužicy.

Wobšérne zwičnjowanje a splečenje wšitkich poskitkow do syće je zakladne wuměnjenje za to. Zarjadowanie centralnego informowanišča, hdžež móža so poskitki tež skazać a rozšerjeć, móhlo wosebje skupinam, ale tež individualnym dowolnikarjam přistup k jednotliwym turistiskim poskitkam abo k pakčikam poskitkow wolóžić.

Wažny srédk profesionalneho zwičnjowanja su tradicionalne wulkozajadowanja w biosferowym rezerwaće. **Wiki přírody abo tež Tydženie łužiskeje ryby** ze wselakimi rybarskimi swjedženjem wopokazuju so přeco zaso jako magnet hosći. Tole ma so dale pěstować a wuwiwać.

Wuske zhromadne dželo mjez zjednočenstwami turistickich kónčin a lokalnymi turistiskimi organizacijemi, kiž su za biosferowy rezerwat relevantne, je za pozitiwne wuviče turizma njeparujomne. Skutkuja jako wustojni partnerojo za turistiske projekty a regionalne a nadregionalne rozsudy w turistiskim wobłuku. To same płaci za kooperaciju z Marketingowej towarzosću Hornja Łužica-Delnja Śleska zwr. a z Turistiskim zwjazkom Hornja Łužica-Delnja Śleska z.t. kaž tež z Domowinu, Zwjazkom Łužiskich Serbow z.t., a Serbskim kulturnym turizmom z.t.

Wulki hat w Hučinje

„Puće do hole“

WOBCHAD A MOBILITA

Wsy w biosferowym rezerwaće zwjazujuja přeważnje statne a wokrjesne dróhi. Wot juha na sewjer přepręča kónčinu zwjazkowa dróha z Budyšina do Běleje Wody. Podlú wjetšich dróhow je jenož mało za wšedny kole-

sowanski wobchad kmanych ščežkow. Sewjerny džél kónčiny zwjazjuje železniska čara tež z Wojerecam i Zhorjelcom.

WODŽACE PŘEDSTAWY

1. **polépšenje mobility** kaž tež bjezbarjernosće a zesylnjenje zjawneho kaž tež njemotorizowanego wobchada
2. zachowanje a wuwiwanje potriebje **přimérjenych wobchadnych pućow** kaž tež syće pućow a ščežkow za wobhospodarjowanje polow a lésow, kiž su po móžnosći **bjez zapječatowacych maćiznow twarjene**
3. stworjenje **husteje syće kolesowanskich ščežkow** za wšedne kaž tež za turistiske kolesowanje předewšém podlu zwjazkowych a statnych dróhow a polépšenje nětčišich kolesowanskich čarow a ščežkow w biosferowym rezerwaće
4. wuwiwanje **zastanišcow železnicy** a wěstych busowych zastanišcow, zwotkelž móža sej wopytowarjo do biosferowego rezerwata dojć
5. za **wodženie wopytowarjow** maja so biosferowy rezerwat, informowanišća a pućowanske ščežki **wuprajiwje a informatiwne wupokazać**
6. **spěchowanje mobility bjez emisijow**
7. **na džiwinu a amfibije džiwace wuhotowanje** wobchadnych pućow, kiž so nowe twarja abo wobnowjeja
8. **puće a ščežki měli štomy wobrubjeć**

Wulét šulerjow
do Stróže

Busowa linia
Budyšin–Niska

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Za biosferowy rezerwat je **eficientna, potriebam pří-měrjenia wobchadna syć** w zwisku ze zaručenjom přírodneje wselakorosće regiona primarny zaměr. Wobstejace wobchadne puće maja so, hdýž so přetwarja, na wužiwanje a wučeženje wusměrić. Město zo so nowe puće twarja, měli so – přirodoškit wobkedžbujo – dotalne puće wutwarić.

Syć hospodarskich pućow zaruča přistup do lésow a na hona, ze swojimi pólnymi a lěsnymi mjezami krajinu strukturuje, přispiorja wselakorosc strukturow a twori zaklad za trajne spomóżne wužiwanje. Za jich twar, hladanje a wudžeržowanje so recyclowany material njewužiwa.

Koleso slúša k najbole wobswětej tyjacym jězdźidłam a kolesowanje bywa dale a woblubowanise. Ze stworjenjom derje **splećeneje syće pućow za kolesowanje wšedny džen** w rezerwaće ma so džél individualneho motorizowanego wobchada narunać, škit kolesowarjow polépšić a atraktiwnosć biosferowego rezerwata zwysić. Z tym so tež **kolesowanski turizm sylni**. Kwalita dotalnych turistiskich kolesowanskich čarow ma so stajnje polépšeć. To same płaći tež za cylu syć turistiskich pućow, kotraž wobsteji z kolesowanskich pućow a pućowanskich ščežkow, jako zaklad za kwa-

litny z přirodu zwjazany turizm. K tomu slúša zachowanje resp. reaktiwizowanje historiskich ščežkow na př. za pućowanje, zo by so typiska struktura krajiny zaso jewiła a doživjomna byla.

Eficientne zasadženie zjawnych wobchadnych srđekow je z wida ekologije wosebje w biosferowym rezerwaće wažne. Derje wutwariena syć zjawneho wobchada, ewtl. kombinowana z poskitkom wupoženja kolesow, twori jedyn ze zakladow za to. K tomu slúša tež sylniše zhromadne dželo z regionalnymi a nadregionalnymi wobchadnickimi předewzaćemi (Němska železnica, ZVON atd.) a wudželjanje zhromadnych konceptow, na př. za turistiski wobluk.

Potriebam wotpowědowace a předewšém resursy lutowace wužiwanje wobchadnych srđekow ma při tym zasadny zaměr być. Z tym je tež **wužiwanje nowotarskich technologijow** we wobluku mobility zwjazane. Na informowanišćach biosferowego rezerwata móhli so na př. tankownje miliny zarjadować.

Železniska čara so tuchwili modernizuje. Z tym so móžnosć, sej do kónčiny dojć, perspektiwsce zasadnje polépši. Informowanišća w biosferowym rezerwaće maja wopytowarjow, kiž ze zjawnym busom při jedu, witać a jich k turistiskim poskitкам wjesć.

„Ličić, mérić a zrozumić“

SLĚDŽENJE A MONITORING

Zarjad biosferoweho rezerwata kooperuje ze wšelakimi slědženišćemi. Nimo toho jeho sobudžělačerjo studentow při pisanju kónčeho džěla poradžuju. Monitoring wopřija na zakładže wotpowědnego koncepta wšelake skupiny zwěrjatow, wohrožene družiny rost-

lin, pruwowanje pôdy a wody, meteorologiske stacije hač ke kartěrowanju struktury kwality wodžiznow, štož sobudžělačerjo biosferoweho rezerwata, dalše statne zarjadnišća kaž tež privatni partnerojo přewje- duja a kontroluja.

WODŽACE PŘEDSTAWY

- wobdželanje šěrokeho, interdisciplinarneho spektruma temow**
- fokusérwanje na nałożowane, na krajinu so počahowace slědženje** jako podpěra zaměrow biosferoweho rezerwata a cyłego regiona
- hajenje a wutwar slědžerskich kooperacijow** ze slědženišćem resp. kublanišćem
- ekologiczki a socioekonomiczki monitoring**, dokumentowacy wuwiće biosferoweho rezerwata a zakład za slědžerske projekty
- wobdželenje na němskich a **mjezynarodnych slědžerskich a monitoringowych projektach** za biosferowe rezerwaty
- publikowanje wuslědkow monitoringa** a w biosferowym rezerwaće zdobytych slědžerskich dopóznaćow
- podpěrowanie **čestnohamtskich slědžerskich** projektow / ludowych slědžerow

Wjelekwétkaty mječik
w Dubjanskim lësu

Hupak

WUJASNJENJA A TRĚBNE NAPRAWY

Monitoring a slědženje słužitej **dokumentacji i analizy wuwića biosferoweho rezerwata**, přepruwowanju ciłow wuwića a nałożowanych metodow. Po móžnosći aktualne wuslědki monitoringa a slědženja maja być zakład za rozsudy w managemeńce kónčiny a tež cyłego regiona.

Zaměr je na **nałożowanje a realizowanje wusměrjene slědženje** kaž tež poslužowanje po móžnosći šěrokeho spektruma – wot **přirodowědomosćow přez hospodarske hač k socialnym wědomosćam**. W idealnym padze je tuta kónčina slědžerjam interdisciplinarny „labor pod hołym njebjom“. Zdobom maja so zajimy přirodoškita wosebje hladajo na sensibelne wobłuki wobkedžbować.

Kooperacie z regionalnymi kaž tež z mezinarodnymi slědženišćem maja so rozšerić a dotalne kontakty pěstować.

Slědžerske džělo čestnohamtskich ludži a zajimowanych wobydlerow, kaž na př. dokumentowanje družin,

wobšernje k dalšim dopóznaćam wo wzajomnym skutkowanju přioryty a člowjeka w biosferowym rezerwaće přinošuje. Z nimi ma so wuska kooperacija hajić. Hižo džěci a młodostni móža so na př. we wólnočasnych skupinach do sobudžěla wabić.

Wobdželenje na tukrajných a mezinarodnych programach za slědženje a monitoring specielnie w biosferowych rezerwatach so pokročuje.

Monitoring wěstych parametrow abo wšelakich skupin organizmow sposředkuje **čim hódnostiše informacie, čim dlěje a wobstajnišo so daty zběraja a so měri**. Nětčise programy maja so tuž pokročować. Jeli so rozsěrja, ma so přewjedźenje na dołhu dobu zarućeć. Dołhodobne dokumentowanje wotměwa so hižo na př. za wudru, hupaka, bobra, wjelka, orchideje a zelenku.

Pozicja jako **predestinowana kónčina za wuběr měrjenišćow** ekologiskeho wobkedžbowanja přioryty w Sakskej ma so zachować a po móžnosći wutwarić.

Pohlad do přichoda a džak

Wobłukowy koncept biosferowego rezerwata Hornjołužiska hola a haty skića orientaciju za dźeło ludži w tutej kónčinje. W srjedźišču steji wuviće tuteje kónčiny hač do znajmeńša lěta 2030. Zarjadej biosferowego rezerwata dže wosebje wo to, zo so koncept dynamisce nałožuje. Dokelž njehodža so wšitke wuvića přichodnych lět nětko hižo wotwidźeć, měli wosebje

biosferowe rezerwaty tute procesy wuvića wužić a so wotpowđdne fleksibelne na nje nastajić. Puć Hornjołužiskeje hole a hatow budže w přichodnych lětach z kopicu wužadanjemi zwjazany, ale móžemy tež na tójsto hižo docpětych zaměrow natwarjeć. To njech je zaklad za trajnje spomóžny přichod w kraju 1.000 hatow.

Sächsischer Landesfischereiverband e.V.
Sächsischer Waldbesitzerverband e.V.
Schutzmengen der Deutschen Wald e.V.
Stiftung für das sorbische Volk

Tourismus / Verkehr

Marketinggesellschaft Oberlausitz-Niederschlesien mbH
OHTL e.V.
Touristische Gebietsgemeinschaft NEISSELAND e.V.
Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V.
Tourismusverband Oberlausitz-Niederschlesien e.V.
Zweckverbund Verkehrsverband Oberlausitz-Niederschlesien GmbH

Forschungseinrichtungen

Hochschule für Technik und Wirtschaft Dresden
Hochschule Zittau-Görlitz
Senckenberg Museum für Naturkunde Görlitz
Technische Universität Dresden

Landesbehörden

Landesamt für Archäologie
Landesamt für Denkmalpflege Sachsen
Landesamt für Straßenbau und Verkehr
Landesdirektion Sachsen
Landestalsperrenverwaltung
Sächsisches Landesamt für Umwelt, Geologie und Landwirtschaft
Sächsisches Oberbergamt
Staatliche Betriebsgesellschaft für Umwelt und Landwirtschaft
Staatsbetrieb Sächsisches Immobilien- und Baumanagement
Staatsbetrieb Zentrales Flächenmanagement Sachsen

Wosebity džak słuša sc̄ehowacym na zestajenu tutoho wobłukoweho koncepta wobdželenym:

Wšitkim wobydlerkam a wobydlerjam!

Gemeinden und Landkreise

Gemeindeverwaltung Boxberg/O.L.
Gemeindeverwaltung Großdubrau
Gemeindeverwaltung Hohendubrau
Gemeindeverwaltung Königswartha
Gemeindeverwaltung Kreba-Neudorf
Gemeindeverwaltung Lohsa
Gemeindeverwaltung Malschwitz
Gemeindeverwaltung Mücka
Gemeindeverwaltung Quitzdorf am See
Gemeindeverwaltung Radibor
Gemeindeverwaltung Rietschen
Landratsamt Bautzen
Landratsamt Görlitz

Stiftungen, Verbände, Einrichtungen

Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland – BUND e.V.
Deutsche Bundesstiftung Umwelt – Naturerbe GmbH
DOMOWINA – Bund Lausitzer Sorben e.V.
Grüne Liga Sachsen e.V.
Industrie- und Handelskammer Dresden
Landesjagdverband Sachsen e.V.
Landesverband Sächsischer Angler e.V.
Landesverein Sächsischer Heimatschutz e.V.
Lausitzer Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH
Naturforschende Gesellschaft der Oberlausitz e.V.
Naturschutzbund Deutschland e.V.
Ökologischer Jagdverein Sachsen e.V.
Regionalmanagement LEADER-Gebiet Lausitzer Seenland
Regionalmanagement LEADER-Gebiet Oberlausitzer Heide- und Teichlandschaft
Regionalmanagement LEADER-Gebiet Östliche Oberlausitz
Regionaler Planungsverband Oberlausitz-Niederschlesien
Sächsischer Landesbauernverband e.V.

Kołpje na Wulkim hače
w Hučinje

